

ТЕТЯНА КОНІВЦЬКА

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

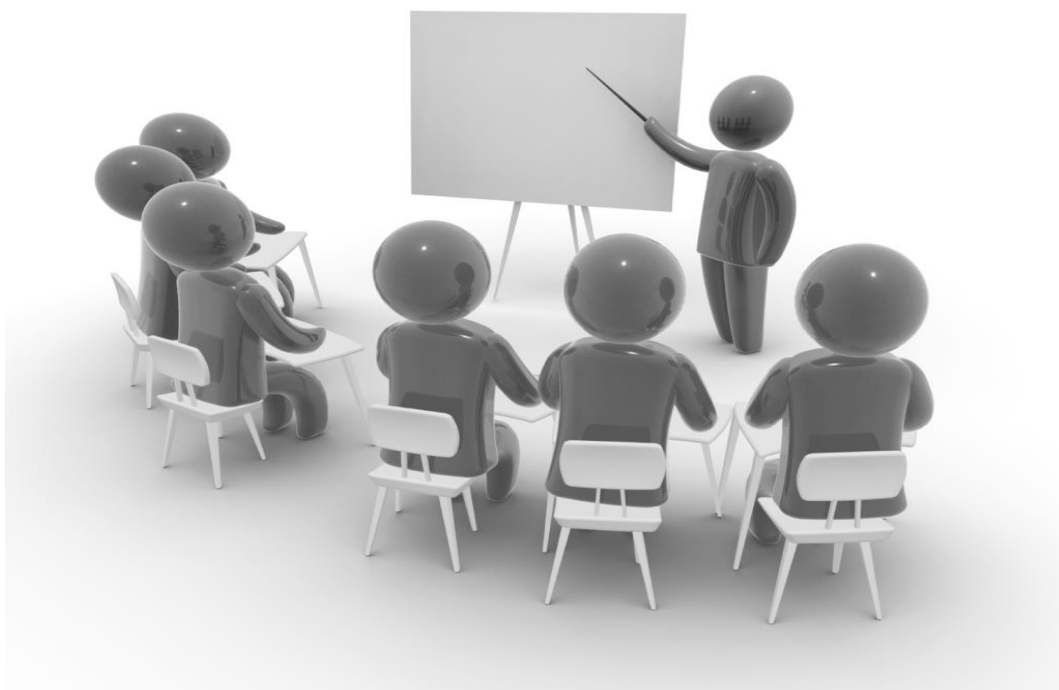
ПОСІБНИК ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ

Тетяна Конівіцька

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИЙ

Львів - 2019

УДК 808.5(075)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, протокол № 4 від 25.06.2019 р.

Рецензенти: *Руденко Л. А.*, доктор педагогічних наук, ст. наук. сп.;
Зельман Л.Н., кандидат педагогічних наук

Конівіцька Т.Я. **Методика формування риторичної компетентності майбутніх психологів : посібник.** Львів, ЛДУ БЖД. 2019. 131 с.

У посібнику розглянуто методику формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти, яка спрямована на розвиток риторичних знань, умінь і навичок з урахуванням потреб професійної діяльності. Методика риторичної підготовки поєднує елементи колективного, кооперативного, тренінгового та професійно ситуативного навчання та сучасні інтерактивні методи розвитку риторичних знань, умінь і навичок відповідно до теми і мети заняття.

Посібник має значущість для викладачів риторикознавчих дисциплін закладів вищої освіти, студентів-психологів, аспірантів, практичних психологів.

ВСТУП

Сучасний світ різноманітний, глобальний, технологічний і швидкозмінний. Він потребує від кожної успішної особистості інтелекту, креативності, що стають головним капіталом [25], здатності до співпраці, комунікації, взаєморозуміння тощо. З кожним днем вміння донести свої думки до інших стає необхідністю для всіх, хто хоче бути впевненим у собі, досягнути успіхів у роботі та побудувати кар'єру, хто не байдужий до якоїсь проблеми [1, с. 223]. Все більше дослідників наголошують на важливості зовсім іншого, відмінного від традиційних уявлень, типу – контекстуальних, творчих знань, а також глибшого розуміння гуманістичності, адже ми вступаємо в епоху, в якій доведеться набагато більше вчитися один в одного [1, с. 230-231]. Ці та інші аспекти зумовлюють відродження в сучасному інформаційному суспільстві дещо призабутої, на жаль, навчальної дисципліни – риторики, яка протягом багатьох років належала до провідних у закладах освіти різного рівня і профілю. Питання формування та розвитку риторичної компетентності нині стає все актуальнішим як для загальної середньої освіти, так і для професійної підготовки студентів у ЗВО та різних видів неформального навчання, оскільки важливою умовою для професійної самореалізації фахівця, його належної конкурентоспроможності, та здатності до творчості у професійній царині є вміння комунікувати – спілкуватися та взаємодіяти з різними людьми, налагоджувати контакти і розширювати продуктивні зв'язки тощо.

Інформатизація як глобальна суспільно-економічна тенденція суттєво змінює механізми комунікування, сприяючи доступності інформації. Основне завдання нині не лише критично сприймати, опрацьовувати інформацію, а й вміти ділитися своїми поглядами та ідеями. Звернемо увагу на те, що процес інформатизації, який

означає запровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій, торкається також соціального, духовного та культурного життя [39, с. 28]. Поняття «комунікація» нині використовують не лише як спілкування, яке має суб'єкт-суб'єктну взаємодію, а для визначення загального зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світів [59, с. 45]. Проте в інформаційному суспільстві важливо не лише вміти опрацьовувати інформацію, яка стає все більш доступною, а й навчитись впливати і переконувати за допомогою різних видів комунікації. Саме ці функції комунікації є найважливішими і найбільш затребуваними в сучасному житті та безпосередньо пов'язаними з риторичною підготовленістю. Адже риторику ми розуміємо не лише як красномовство, а як мистецтво переконання та впливу задля досягнення бажаних результатів.

Разом із тим інформатизація сприяє розробленню різноманітних сайтів і програм навчання публічних виступів як для дітей, так і для дорослих. Зокрема в американській освіті є шкільна програма з основ публічного виступу Ted-Ed Clubs [82], сайт для завантаження власних промов OpenTED [81]. В Україні також потрібно сприяти розвитку шкільної та університетської риторичної освіти відповідно до технологічних новацій, створення інформаційних платформ для розвитку риторичної компетентності, які будуть цікавими молоді та розвиватимуть систему освіти.

Сучасні дослідження Стенфордської школи бізнесу щодо діяльності студентів після закінчення навчання показує, що спільною рисою, яка відрізняє успішних у професійній діяльності випускників, є красномовство [74]. Тому важливим аспектом вищої освіти є формування риторичних умінь, розвиток навичок публічного виступу задля ефективної професійної діяльності та особистісного зростання.

У XXI ст. постає нагальна потреба розширеного та комплексного погляду на формування риторичної підготовки майбутніх фахівців.

Теоретичні засади і закони риторичної освіти потребують реального втілення у ЗВО України, а професійно орієнтована риторика, зокрема юридична, дипломатична, військова, торгівельна тощо, має стати предметом широких наукових досліджень. Потреба забезпечення риторичної підготовленості (обізнаності) майбутніх фахівців різного профілю зумовлює відновлення ставлення до риторики як найвищого рівня комунікації та поступове, але невпинне запровадження курсу риторики в освітні програми підготовки фахівців багатьох різних спеціальностей.

Безперечно, для реалізації риторичної підготовки у ЗВО необхідно передусім визначити її зміст, який суттєво залежить від особливостей майбутньої професійної діяльності студентів. Риторичні вміння є основою професії не лише педагогів, управлінців чи юристів, а важливі також для фахівців різних спеціальностей, у тому числі навіть технічних. Пояснюється це тим, що в сучасному розумінні риторика – це не лише наука про мистецтво красномовства, а, передусім, мистецтво ефективної та переконливої комунікації, впливу на аудиторію чи конкретну особистість. А вміти викладати свою думку та переконувати інших потрібна багатьом, зокрема усім керівникам.

I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

1. Особливості методики формування риторичної компетентності

Модернізація системи вищої освіти України передбачає оновлення змісту та методів навчання, які забезпечували б ефективний розвиток компетентностей студентів у ЗВО відповідно до їхньої подальшої професійної діяльності. тому провідним завданням удосконалення риторичної підготовки майбутніх психологів у ЗВО є розроблення й упровадження ефективної методики формування риторичної компетентності, що охоплює створення якісного контенту, а також вибір і застосування сучасних методів і технологій навчання. Риторична підготовка у ЗВО має відбуватися комплексно, що передбачає впровадження в освітній процес сучасної методики навчання риторики відповідно до міжнародного досвіду та державних стандартів, що враховують особливості професійного спрямування, вимоги стейкхолдерів та очікування суспільства від висококваліфікованих фахівців, що працюють у різноманітних психологічних службах. Безперечно, риторична підготовка студентів має бути професійно орієнтована, тобто направлена на розвиток риторичних умінь і навичок, необхідних їм для майбутньої професійної діяльності.

Питання методики формування риторичної компетентності досліджувала низка науковців, зокрема Н. Голуб, Н. Загребельна, О. Залюбівська, О. Кучерук, В. Ницета, А. Нікітіна, Е. Палихата, Ю. Паскевська, М. Пентилюк, Н. Романова, О. Сімакова, Я. Тарасевич, Л. Ткаченко, Д. Ципіна та ін. Незважаючи на численні напрацювання, вважаємо доцільним виявити і проаналізувати методичні особливості риторичної підготовки майбутніх психологів

у закладах вищої освіти з урахуванням особливостей їхньої подальшої професійної діяльності.

Нині все більше науковців зазначають про лексичну дифузність науково-педагогічних понять «метод», «методика», «технологія». Відомо, що дослідники і практики часто по-різному трактують власні методичні розробки, називаючи одні й ті ж інновації методами або технологіями навчання, тобто відбувається синонімічне вживання термінів «метод» і «технологія». Наприклад, проаналізувавши науково-педагогічну та методичну літературу, відзначимо відсутність єдиної інтерпретації тренінгового навчання: одні вважають тренінг методом, інші – технологією чи навіть формою навчання. Погоджуємося із думкою, що багатьох випадках, на жаль, це є свідченням педагогічної «моди» на технології, формальною підміною понять без урахування їх сутності [23, с. 107].

Поняття методики теж трактують по-різному. Методика (часткова дидактика) – це «галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета» (дисципліни) [15, с. 206]. М. Козяр зазначає, що методика як система охоплює суб'єкти й об'єкти освітнього процесу та містить відповідні комплекси елементів: сукупність завдань і змісту вивчення дисципліни, перелік взаємопов'язаних методів, педагогічних технологій, цілей і зв'язків [32, с. 154]. У вужчому значенні під методикою освітнього процесу розуміють єдність методів, прийомів, педагогічних технологій, які забезпечують формування необхідних компонентів підготовленості [69, с. 258].

Енциклопедія освіти розглядає педагогічні технології як такі, що «забезпечують перетворення педагогічного процесу... на цілеспрямовану діяльність усіх його суб'єктів» [21, с. 661]. В. Беспалько розуміє педагогічну технологію як проєкт певної педагогічної системи, що реалізується на практиці, як змістовну техніку навчально-виховного процесу [2, с. 6]. Загалом технологія навчання охоплює сукупність форм, методів, прийомів, методик,

засобів, що дозволяють гарантовано досягти запланованого результату. У цьому контексті форми, методи, засоби і прийоми навчання є структурними елементами, з яких конструюється технологія навчання відповідно до цілей і запланованих результатів освітнього процесу [66, с. 40]. Тобто педагогічну технологію визначають як концептуально спроектовану систему взаємообумовлених форм, методів і прийомів навчання риторики, що забезпечують ефективність реалізації загальної мети та завдань і приводять до очікуваних результатів [23, с. 107].

У педагогічній науці нині простежується панування технологічного підходу до навчання, проте погоджуємося із думкою, що він применшує важливість особистості педагога, індивідуального стилю, педагогічної майстерності, знецінює творчі й духовні здобутки студентів як результати їх навчання та виховання, які складно виміряти. Це є проявом технократизму в освіті. Безперечно, технологічно прогнозувати результат у такій творчо орієнтованій дисципліні, як риторика, можна з певними застереженнями. Тут ваги набуває майстерність і досвід викладача й інтелектуально-творчий потенціал студентів [23, с. 107].

Цілісність методики професійної освіти забезпечується узгодженням її складників, а завданням є досягнення дієвого поєднання теоретичної та практичної підготовки фахівців, оптимальної послідовності цього процесу відповідно до певного професійного спрямування [59, с. 192]. Ґрунтуючись на розглянутих положеннях, методику формування та розвитку риторичної компетентності майбутніх психологів у ЗВО ми розробляли відповідно до побудованої моделі. Тобто методика ґрунтується на складових моделі та їх зв'язках, обґрунтованих умовах і спрямована на розвиток риторичної компетентності з урахуванням професійного спрямування студентів. Ефективне формування риторичної компетентності майбутніх психологів вимагає впровадження та використання у межах нашої методики елементів інноваційних

педагогічних технологій і відповідних сучасних методів розвитку риторичних знань, умінь і навичок у процесі риторичної підготовки у ЗВО відповідно до подальшої професійної діяльності.

Нині все більше впроваджуються та застосовуються в освітньому процесі інтерактивні методи навчання. Зазначимо, що погляди дослідників на проблему розроблення та реалізації елементів інтерактивного навчання в педагогічній науці та практиці є неоднозначними. Немає єдиної думки, що саме вважати інтерактивністю, а також зараховувати інтерактивну побудову педагогічної взаємодії до методів чи технологій навчання. Як зазначає більшість дослідників, інтерактивне навчання зорієнтоване не лише на взаємодію студентів із педагогом, а й один з одним, тобто забезпечує активність і взаємодію студентів у процесі навчання. Роль викладача полягає у спрямуванні пізнавальної активності на досягнення цілей заняття та досягнення позитивних результатів, адже усвідомлення та краще запам'ятовування відбувається завдяки інтенсифікації самостійного навчання [5, с. 133]. Загальною метою інтерактивного навчання, попри всю його багатоваріантність, є створення обставин і ситуацій багатосторонньої комунікації на занятті, за яких студенти самостійно відкривають, здобувають і конструюють знання, розвивають здібності та формують власну компетентність у різних царинах, що і є принциповою відмінністю від цілей традиційного освітнього процесу [52, с. 8-9]. Таке навчання також дає змогу створити належні педагогічні умови протягом усього періоду навчання та виховання, залучення до обговорення певної проблеми кожного студента, що сприяє розвитку критичного мислення, умінь висловлювати й обґрунтовувати свої думки, набуттю навичок співпраці та колективного пошуку соціально чи професійно важливих рішень [48, с. 98]. Все це цілком збігається із завданнями риторичної підготовки особистості.

Науковці наголошують на таких перевагах інтерактивного навчання:

- забезпечується поєднання теорії та практики, навчання та життя, загального та професійного розвитку;
- розвивається мисленнєво-мовленнєва активність студентів;
- вдосконалюються навички комунікативного діалогічного спілкування;
- зростає зацікавленість студентів у пошуку додаткової інформації, використанні спеціалізованої професійної літератури, Інтернет-джерел;
- відбувається обмін знаннями (з викладачами, з фахівцями-практиками, між студентами);
- набувається досвід вирішення проблемних, професійно орієнтованих завдань, колективного виконання певних функцій;
- набуваються навички ухвалення рішень в умовах обмеженого часу та мінімального обсягу інформації;
- організується надійний зворотний зв'язок в освітньому процесі та формуються вміння і навички його налагодження у студентів;
- розвиваються навички рефлексивності (можливість порівняти свої знання і дії з діями іншими, визначити їх ефективність, а також скоординувати ці дії);
- створюється доброзичлива атмосфера спілкування, співпраці та взаємодії як елемент освітнього середовища сучасного закладу [11, с. 9].

Отже, вибір інтерактивних методів навчання, безперечно, цілком умотивований. І хоча вони потребують значної кількості часу для підготовки як студентів, так і викладачів, проте продуктивність занять є стимулом для подальшого застосування та розвитку цих методів [48, с. 102].

Зауважимо, що впровадження та використання активних та інтерактивних методів навчання передусім потребує переосмислення

ролі та завдань викладача в сучасній вищій школі. Стрімкий розвиток суспільства, суцільна інформатизація сприяє відкритості та доступності інформації, а система освіти вимагає інноваційних підходів до викладання та навчання, розроблення, впровадження та активного використання сучасних методів й інноваційних технологій професійної підготовки. При цьому вважаємо, що креативний викладач уособлює та поєднує різноманітні рольові функції залежно від навчальної ситуації та потреб студентів, зокрема:

фасилітатор – розвиває потенціал групи, підтримує й організовує ефективну індивідуальну та групову роботу під час риторичної підготовки;

порадник і наставник – мотивує, сприяє виявленню слабких сторін і надає цінні рекомендації та поради для покращення навичок, налагоджує зворотний зв'язок;

експерт – досвід і знання викладача дають можливість бути знавцем, котрий орієнтує, скеровує навчальну роботу, оцінює достовірність інформації;

суддя – справедливо оцінює, порівнює успіхи, повідомляє про прогрес у навчанні, створюючи атмосферу довіри, не критикує, а вказує на елементи, які можуть зробити публічний виступ, спілкування цікавішими, яскравішими;

об'єкт для наслідування – володіє всіма складниками риторичної компетентності (добрий оратор і фахівець із широким діапазоном знань, який є прикладом для студентів) [53, с. 7-9].

Володіти цими функціями викладачеві, безперечно, надзвичайно важливо для проведення різних видів і занять із риторикознавчих дисциплін.

Потреба забезпечити цілісне, неперервне й ефективне формування риторичної компетентності визначає завдання створення поетапної системи її вивчення [59, с. 217]. Тобто, на наш погляд, процес формування риторичної компетентності майбутніх

психологів у ЗВО доцільно розглядати відповідно до таких етапів риторичної підготовки: *усвідомлення, розвитку, актуалізації та реалізації*. Зазначимо, що наша методика спрямована на цілісне формування та розвиток риторичної особистості майбутнього фахівця, а її поетапність відображає багатогранність риторичної підготовленості як особистісного утворення та дає змогу забезпечити взаємозалежність і взаємозумовленість структурних компонентів риторичної компетентності, підвищити динаміку їх становлення та надійної реалізації внутрішніх взаємозв'язків [59, с. 217].

Відповідно до визначених етапів вважаємо, що в методиці риторичної підготовки у ЗВО доцільно поєднувати різні види навчання. Ми пропонуємо поєднувати елементи *колективного, кооперативного, тренінгового та професійно ситуативного навчання* відповідно до теми і мети кожного заняття [24, с. 216]. Вважаємо, що саме ці види навчання найбільше сприяють формуванню риторичної компетентності студентів-психологів, оскільки відповідають цілям підготовки психолога (практичного психолога). Уся сукупність видів і відповідних методів, засобів і прийомів навчання риторики визначалася також з урахуванням забезпечення інтерактивності, зорієнтованої на розвиток риторичних знань, умінь і навичок, та професійної спрямованості підготовки майбутніх психологів. Інтерактивні методи відповідних видів навчання, а також елементи сучасних педагогічних технологій ми добирали з урахуванням специфіки риторики як навчальної дисципліни, власної практики викладання цієї дисципліни й особливостей навчання студентів-психологів у закладах вищої освіти.

Розгортання етапів і відповідних видів навчання, звичайно, не є строго лінійним, хоч в основному і відбувається за вектором усвідомлення значущості риторичних знань → їх розвиток та

актуалізація → реалізація у професійній діяльності. Окремі методи й елементи освітніх технологій теж можуть бути віднесені до різних видів навчання. Усвідомлюючи це розглянемо ключові особливості кожного із зазначених видів навчання, їхню специфіку та важливість у риторичній підготовці, основні їх елементи (зміст) і відповідні їм методи риторичної підготовки психологів. Зазначимо також, що оскільки риторична підготовка є практико орієнтованою, **зміст і методи** формування риторичної компетентності розглядатимемо в комплексі за етапами і відповідними видами навчання.

Тематичний план запропонованої нами вибіркової дисципліни «Риторична майстерність практичного психолога» (додаток 5) націлений на формування риторичної компетентності відповідно до майбутньої професійної діяльності магістрів-психологів і дасть змогу підвищити професійно-риторичну компетентність. Курс складається із чотирьох змістових модулів:

1. Риторична компетентність як чинник успішної професійної діяльності майбутнього психолога;
2. Особливості підготовки до публічного виступу майбутнього психолога;
3. Основні аспекти техніки спілкування майбутнього психолога;
4. Основні форми спілкування психолога: професійний аспект.

Цей курс сприятиме розвитку риторичної компетентності відповідно до професійної діяльності практичного психолога, зокрема: розвиток навичок публічних виступів, проведення психологічних тренінгів, врахування риторичних аспектів під час психологічної бесіди, консультування, роботи на телефоні довіри, під час психокорекції, психотерапії, тощо.

Курс передбачає розвиток навичок професійно-мовленнєвої поведінки психолога, зокрема: дотримання правил культури мовлення, вміння використовувати стилістичні ресурси переконливого мовлення (риторичні прийоми); формування навичок невербальної комунікації професійної діяльності; формування

навичок публічного виступу, а саме: підготовки до публічного виступу (психологічний та змістовий аспекти), структури публічного виступу та техніки ефективного виступу перед будь-якою аудиторією. Особлива увага приділяється формуванню навичок проведення бесіди, консультування, підготовки до професійних публічних виступів, розвиткові навичок їх організації й проведення.

Зміст курсу для студентів, які прагнуть удосконалити ораторську майстерність розширюється за рахунок позааудиторної роботи. Доброю практикою в системі позааудиторної роботи в межах університету є створення ораторських клубів, шкіл чи гуртків. Для формування навичок публічного виступу студентів-психологів ми пропонуємо роботу ораторського гуртка «Риторична майстерня», який націлений на удосконалення та відпрацювання навичок публічного виступу. Ми розробили тематичний план роботи ораторського гуртка «Риторична майстерня» (додаток 6), який розрахований на 16 годин. Ораторський гурток включатиме два змістових модулі:

1. Принципи публічного виступу (підготовка, структура, сторітелінг, імпровізація);
2. Техніка публічного виступу (засоби впливу, невербальне спілкування, стилістичні ресурси переконливого мовлення, візуалізація публічного виступу).

Робота гуртка націлена саме на практику, зокрема розвиток навичок публічного виступу студентів-психологів відповідно до потреб їхньої майбутньої професійної діяльності. Ця майстерня сприяє розвиткові самостійного вибору ідеї для дослідження і її презентації, розвиває навички підготовки промови, дозволяє заохотити студентів виступати із власною промовою чи практикувати виступи-імпровізації. Вважаємо, що робота ораторського гуртка має бути невід'ємною частиною позааудиторної роботи у шкільній чи вищій освіті.

У процесі формування ораторської майстерності потрібно використовувати різноманітні методи, які є засобом досягнення поставлених цілей. Завдання мають бути спрямовані на:

- знайомство, привітання, створення сприятливої та відкритої атмосфери;
- налаштування студентів на активну мисленнєво-мовленнєву діяльність, розвиток навичок спілкування, вміння висловлювати та обґрунтовувати свою думку;
- активізацію теоретичної інформації щодо публічного виступу; розвиток ефективного публічного виступу (навичок презентації, самопрезентації, імпровізаційного виступу);
- формування та розвиток невербальної комунікації;
- розвиток вміння написання промов;
- аналізування чужого мовлення, зворотного зв'язку та рефлексії тощо.

Отже, охарактеризуємо сучасний зміст в проекції виокремлених видів навчання та відповідних методів розвитку риторичних знань, умінь і навичок на заняттях риторики під час професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО. Зупинимось на видах і методах навчання, які, на нашу думку, найбільш результативні та відповідають викликам суспільства, враховують зацікавлення студентства та потреби майбутньої професійної діяльності, професійної реалізації та становленню висококваліфікованого фахівця в галузі практичної психології. Запропоновані види навчання також зазнають трансформації відповідно до цілей риторичної підготовки і конкретної риторичної ситуації в освітньому процесі.

2. Колективне навчання для розвитку риторичної компетентності

Колективне навчання (етап усвідомлення). На нашу думку, риторична підготовка передусім має ґрунтуватися на усвідомленні важливості та потреби риторичної підготовки для особистого розвитку та подальшої професійної діяльності студентів-психологів. На основі розробленої структури і запропонованих етапів застосування колективного навчання та відповідних йому методів доцільно спрямовувати на формування мотиваційно-ціннісного компоненту риторичної компетентності.

Під колективним навчанням розуміють організацію процесу навчання шляхом спілкування між студентами у групах (взаємонавчання). Група може складатися з двох і більше студентів, може бути однорідною чи різнорідною, постійною та мобільною. Основою цього виду навчання є співпраця. Різні варіанти організації колективного навчання відомі як колективне взаємонавчання, різновікове взаємонавчання, методика О. Ривіна, робота в парах змінного складу, організований діалог, сполучний діалог та ін.

Основу колективного навчання (взаємонавчання) заклали О. Ривін і В. Дяченко. Осмисливши результати досліджень і практичний досвід, вчені охарактеризували його як важливий структурний компонент, який допомагає реалізувати можливості студентів шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії. На думку науковців, колективне навчання поєднує елементи співпраці в груповій, парній, фронтальній роботі, що значно підвищує ефективність освітнього процесу [30, с. 125].

Для риторичної підготовки важливо, що колективне навчання залучає до діяльності кожного учасника академічної групи, орієнтуючи студентів і викладачів на досягнення спільної мети, а прикметами освітнього процесу є гуманізація, активність і творчість [10, с. 513-514]. У контексті риторичної підготовки колективне

навчання визначаємо як організацію освітнього процесу шляхом застосування комплексу методів, засобів, прийомів, які спрямовані на розвиток самостійного, творчого та креативного мислення, мисленнєво-мовленнєвої активності шляхом взаємонавчання та розвиток міжособистісної комунікативної взаємодії.

Однією з провідних форм навчання у ЗВО продовжує залишатися лекція, яка має переважно інформаційний характер і колективну (фронтальну) організацію, а значна частина часу на більш індивідуалізованих практичних (і семінарських) заняттях відводиться на усвідомлення й узагальнення теоретичних питань, що відбувається здебільшого шляхом репродуктивного відтворення лекційного матеріалу [42, с. 187]. Вдосконалюючи методи і засоби навчання риторики, науковця відзначають, що монологічна лекція має безперечні переваги (чіткість у визначенні обсягу змісту лекції та його реалізацію, регламентована діяльність педагога і студентів, дозування матеріалу), та закономірні недоліки (пасивність студентів, низький рівень їх пізнавальної активності та недостатній зворотний зв'язок між викладачем і студентами). Отже, необхідно впроваджувати продуктивні методи проведення лекційних занять: лекція-діалог, проблемна, інструктивна, лекція з науковою структурою, лекція теоретичного конструювання, методологічна, загальнопредметна, узагальнювальна, бінарна лекції, лекція із запланованими помилками, лекція за участю студентів, лекція з постановкою проблеми, лекції з елементами дискусії, лекція-конференція, лекція-консультація, лекція-візуалізація тощо. Ці різновиди лекцій (фактично – лекційно-практичних занять) дають можливість на практиці використовувати всі закони риторики щодо проведення публічного виступу: пригадування основних положень і доповнення змісту попередньої лекції; активізація уваги студентів до змісту лекції; створення та використання проблемних ситуацій, постановка проблемних запитань; моделювання теми і структури лекції; формулювання блоку запитань із кожної теми; уточнення

певних фактів, явищ; обмін думками та ідеями; демонстрування мультимедійного наочного матеріалу тощо [14, с. 32].

Практика вищої школи доводить ефективність використання запитань під час лекції, зокрема таких, що: викликають пізнавальний інтерес студентів; допомагають актуалізувати їхні знання; допомагають більш поглиблено підійти до теми конкретного заняття; повертають до основної теми обговорення; апелюють до емоцій; концентрують і переключають увагу; допомагають оцінити (виявити) рівень засвоєння [14, с. 32].

Зазначимо, що важливим аспектом колективного навчання є зміна ролі викладача з носія інформації на активного учасника комунікації, коли педагог використовує для розвитку риторичних навичок різноманітні форми діалогу, тобто проведення занять-бесід, дискусій, диспутів, консультацій, обговорень. Саме діалогічні форми викладання є основою колективного навчання, яке передбачає продуктивне спілкування та двосторонній зв'язок із студентською аудиторією.

Для формування риторичної компетентності магістрів-психологів у ЗВО недостатньо лише зосереджувати увагу на вивченні теорії класичної риторики; більш вагомим, на наш погляд, є завдання навчитись практично застосовувати набуті знання відповідно до подальшої професійної діяльності. Відомо, що вивчення теоретичного матеріалу без практичного застосування для оволодіння мистецтвом слова не приносить бажаного результату. Як влучно стверджував відомий римський педагог і ритор Квінтіліан, «навчитись говорити можна лише говорячи», адже основою ораторського мистецтва є практика публічних виступів. Тому потрібним є курс практичної риторики, основна мета якого – досягти гармонійного поєднання роботи над змістом висловлювання та його формою [50, с. 15]. Саме риторичний практикум, на наш погляд, дає змогу актуалізувати знання професійної комунікації, сформувати комплекс знань, умінь і навичок, виробити якості, необхідні для

продукування ефективного монологу та діалогу в професійному спілкуванні.

Звичайно, мистецтво говорити необхідно відпрацьовувати щодня самостійно, та за умови правильного створення навчального середовища групова форма роботи дає хороші результати. У групах має бути створений належний соціально-психологічний клімат, який сприятиме невимушеній комунікації, бо лише тоді більшість студентів зможе подолати страх (хвилювання) виступати публічно, побоювання висловлювати думки під час бесіди і навчитися захищати свої погляди в різних видах суперечки (дискусія, диспут, полеміка, дебати тощо). Водночас звичка детального аналізування й доброзичливого оцінювання чужого мовлення, а також усвідомлення, що твої висловлювання теж підлягають аналізу, розвиває в майбутніх фахівців власний комплекс риторичних умінь і навичок [36, с. 287].

Інтерактивними методами розвитку риторичної компетентності в контексті колективного навчання у ЗВО вважаємо відомі методи формування навичок спілкування, зокрема *«відкритий мікрофон»*, *«мозковий штурм»*, *«незакінчені речення»*, *«навчаючи-вчуся»*, *«дерево рішень»* тощо. Методом колективного навчання також є *різні види навчальних дискусій (круглий стіл, безперервна шкала думок, ток-шоу, оцінювальна дискусія, форум, дебати, засідання експертної групи, акваріум, панельна дискусія тощо [14, с. 33]), виступи-імпровазації, публічні виступи та їх колективне обговорення тощо.*

Значною проблемою щодо вивчення риторики може бути питання некомунікабельності особистості, що проявляється в небажанні спілкуватися, зближуватися та відкриватися у спілкуванні. На заняттях із риторики варто застосовувати психологічні тестування, спрямовані на визначення внутрішніх якостей особистості в контексті риторики, таких як комунікабельності, маломовності чи балакучості, сором'язливості

тощо, наприклад: *«Чи впевнений я в собі?»*, *«Який я співрозмовник?»*, *«Чи відкритий я до спілкування?»* та ін. Дієвими є завдання на вирішення виявлених проблем окремого студента чи всієї групи, зокрема вправи на висловлення думки щодо висловів відомих ораторів: *«Багато говорити і багато сказати не є одне й те саме»* (Софокл), *«Найвеличніша з чеснот оратора не тільки сказати те що треба, але й не сказати того, що не треба»* (Цицерон).

Педагогічний досвід викладання риторики свідчить, що колективне навчання в риторичній підготовці сприяє розвитку та формуванню таких важливих якостей психологів:

- розвивається самостійне, творче, критичне мислення;
- напрацьовуються навички безпосередньої взаємодії студентів, майбутніх фахівців один з одним і з викладачем;
- формується повага до поглядів та ідей інших, колег і клієнтів;
- розвивається вміння спільного навчання, здатність не критикувати, а допомагати в навчанні іншим;
- набувається вміння висловлювати свої думки, відстоювати погляди, доносити їх до колективу;
- виникає звичка рефлексувати у процесі спілкування.

Отже, в контексті риторичної підготовки студентів-психологів колективне навчання є одним зі способів реалізації інтерактивної взаємодії в освітньому процесі, що забезпечує формування мотиваційно-ціннісного компонента риторичної компетентності.

3. Кооперативне навчання у риторичній підготовці

Кооперативне навчання (етап розвитку). З огляду на те, що цей етап передбачає розвиток риторичних знань, умінь і навичок, спрямований на становлення інтелектуально розвиненої риторичної особистості, якій властиво діяти креативно, самостійно, відкрито, а інформаційно-когнітивний компонент передбачає гнучкість, критичність і самокритичність мислення, розвиток уяви й асоціативного мислення, вважаємо доцільним використовувати в риторичній підготовці психологічні елементи кооперативного навчання.

Як відомо, нині набули поширення інноваційні педагогічні методи, зорієнтовані на партнерське навчання, співпрацю або співробітництво, а кооперативне навчання визнано педагогічною спільнотою та широко застосовується у вищій освіті. Співробітництво (кооперація) є важливим аспектом навчальної діяльності студентів [5., с 139-140]. Кооперативне навчання є одним із засобів інноваційно-творчого вдосконалення освітнього простору, оскільки виконує мотиваційну, організаційну, розвивальну, навчальну та виховну функції, трансформуючи знання, вміння і навички у ключові (уміння вчитися, уміння спілкуватися рідною та іноземною мовою, інформаційно-комунікаційна, соціальна, загальнокультурна тощо) і предметні (галузеві) компетентності (мовна, мовленнєва, комунікативна, соціокультурна, діяльнісна, проєктно-технологічна тощо), створюючи оптимальні можливості для саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості протягом навчання [64].

Кооперативне навчання – це спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, що має передусім виражену комунікативну та соціальну спрямованість, певний порядок комунікативної взаємодії між суб'єктом/суб'єктами освітнього процесу. Під час організації співробітництва в навчанні академічна група

розбивається на невеликі підгрупи, кожна з яких отримує інструкції від викладача. Студенти вчаться один в одного та працюють на спільний результат. Таке навчання передбачає вирішення певної проблеми шляхом спілкування у групах, де кожен учасник може висловити свою думку, обґрунтувати й аргументувати її. Групова взаємодія сприяє переосмисленню навчального матеріалу, розвитку інтелектуальних і комунікативних здібностей, сприяє піднесенню творчого, логічного, критичного мислення та викликає інтерес до навчання. Проте в групах виникає конкуренція та суперництво, тому педагогу слід приділити увагу оптимальному розподілу груп і визначенню адекватних завдань. Тому важливим аспектом кооперативного навчання є правильна організація роботи викладача, оскільки має бути створена атмосфера не змагання, а співробітництва, співпраці в групі, тобто конструктивно будуватися на засадах гуманізму [5, с. 140-141].

До кооперативного дослідники відносять багато методів, зокрема: *навчання в команді, «коло ідей», проєктні методи, «круглий стіл», групове дослідження* тощо. Найбільш ефективні методи формування риторичної компетентності майбутніх психологів охарактеризовані в розділі 2.

У контексті формування риторичної компетентності впровадження та використання кооперативного навчання на заняттях риторики сприяє розвитку навичок спілкування в команді, умінню комунікувати протягом тривалого часу, вмінню досягати порозуміння завдяки міжособистісному спілкуванню в групі, тобто формуванню особистості, яка володітиме навичками якісної міжособистісної взаємодії в колективі шляхом ефективної вербальної та розуміння невербальної комунікації. Таким чином, головною перевагою кооперативного навчання є те, що всі студенти залучені до спілкування, внаслідок чого швидше засвоюють навчальний матеріал, глибше його розуміють, досягають належного рівня культури спілкування, що важливо для професійної діяльності

психолога, вчатья висловлювати свої думки і переконливо презентувати результати своєї діяльності.

Кооперативне навчання в контексті риторичної підготовки дає змогу сформувати у студентів-психологів:

- уміння координувати свої дії та узгоджувати їх із думкою партнерів;
- уміння аргументувати свої ідеї, доводити їх і переконувати в їхній значимості;
- здатність вислухати і почути аргументи своїх колег і в разі потреби змінити свою думку;
- спроможність доносити свої думки швидко, доступно, зрозуміло;
- вміння слухати і поважати погляди, думку інших;
- здатність уникати суперечок і виникнення конфліктних ситуацій;
- навички аналізувати свою діяльність і діяльність своїх партнерів;
- уміння будувати позитивні взаєностосунки з іншими учасниками групи;
- спроможність створювати атмосферу творчого, креативного спілкування у групі;
- здатність працювати на реалізацію групових цілей тощо [5, с. 143].

Таким чином, впровадження та використання кооперативного навчання на заняттях психологів з риторики сприяє розвитку навичок спілкування, формуванню риторичної особистості, яка володіє високою мисленнєво-мовленнєвою активністю, всіма риторичними навичками і здатна до ефективної, якісної комунікації в будь яких життєвих ситуаціях.

4. Тренінгове навчання як основа розвитку риторичних вмінь та навичок

Тренінгове навчання (етап актуалізації). Третій етап методики формування риторичної компетентності передбачає формування функціонально-діяльнісного компонента риторичної компетентності, актуалізацію набутих знань на практиці. Ефективними методами навчання, які актуалізують риторичні навички є, безперечно, тренінги, які дають змогу реалізувати набуті знання на практиці завдяки проведенню різноманітних вправ. Тренінгове навчання нині активно впроваджується у професійну підготовку фахівців різних спеціальностей у ЗВО, а для майбутніх психологів цей вид навчання є типовим у професійній підготовці та особливо важливим для формування та розвитку риторичної компетентності.

Методичні засади тренінгового навчання досліджували й активно впроваджували в освітній процес науковці та практики в галузі педагогіки й психології: Н. Богомолова, І. Вачков, Л. Мілютіна, Л. Петровська, В. Федорчук, Т. Яценко та ін. Елементи тренінгового навчання в контексті формування риторичної компетентності розробляють і впроваджують у риторичну підготовку Н. Голуб, І. Гаркуша, О. Залюбівська, З. Куньч, Т. Симоненко, Я. Тарасевич та ін.

Погоджуємося з твердженням науковців, що лише репродуктивне відтворення дій викладача, а тим більше пасивне спостереження не дають значних позитивних результатів у формуванні риторичної компетентності, оскільки динамічні вміння та навички набуваються лише внаслідок тривалої практики. Студентам потрібно постійно вдосконалювати навички спілкування в різних ситуаціях, осмислено їх планувати, реалізувати, аналізувати, коригувати, а саме це досягається за допомогою тренінгів [65. С. 40–50.].

Різноманітні психологічні тренінги нині є поширеними і затребуваними в суспільстві та освіті, передусім у корпоративній практиці. Вони дають змогу зруйнувати стереотипні способи поведінки і мислення, вирішувати особистісні проблеми учасників і тому наголошується на необхідності проведення тренінгів під час професійної підготовки у ЗВО, оскільки окремі професійно важливі вміння можна сформувати і «відшліфувати» лише за їх допомогою [14, с. 34]. Також тренінгове навчання розповсюджене в середовищі неформальної освіти, де застосовується для навчання ораторської майстерності з метою особистісного розвитку фахівців і їхньої професійної реалізації. Досвід неформальної освіти, як уже зазначалося, все більше використовуються у професійній підготовці багатьох спеціальностей у системі вищої освіти, у тому числі елементи тренінгового навчання риторики.

Подамо визначення поняття *тренінгу* та опишемо основні ознаки й особливості тренінгу розвитку риторичної компетентності. Тренінг (від англ. *to train* – виховувати, навчати) – це 1) запланований процес модифікації (зміни) ставлення, знання чи навичок через набуття певного досвіду для досягнення ефективної діяльності; 2) комплекс вправ для тренування в чому-небудь; 3) форма групової роботи, під час якої реалізується активна участь і творча взаємодія учасників між собою та з керівником заняття (тренером) [5, с. 134]; 4) частина процесу навчання чи професійної адаптації, яка дає студентам змогу практично застосовувати отримані знання, перетворивши їх у вміння [71, с. 102]; 5) навчання, у процесі якого головна увага приділяється практичному відпрацюванню матеріалу, коли під час моделювання заданих ситуацій учасники мають можливість розвинути та закріпити необхідні знання й навички [11, с. 9].

Як вказують дослідники, тренінгове навчання, яке сприяє максимальній активізації науково-пізнавальної, навчальної та практичної діяльності, застосовують із метою формування риторичної особистості [17, с. 31.]. При цьому риторичний тренінг

розглядають як форму організації навчання, яка «ґрунтується на інтерактивних методах групової роботи і спрямована на особистісний та професійний розвиток майбутнього оратора» [67, с. 111]. Зазначається, що тренінг розвитку риторичної компетентності є основою формування особистості, на яку можуть «нанизуватися» інші види тренінгів, такі, як лідерства, креативності тощо [73, с. 12]. Вважається, що тренінг розвитку риторичної компетентності є одним із різновидів психологічного тренінгу, який спрямований на допомогу людині в усвідомленні власних недоліків у розвитку риторичних умінь, виявленні й оцінюванні потенційних можливостей, реалізації отриманих знань на практиці [13, с. 104]. При цьому цей різновид тренінгу передбачає істотну модифікацією традиційних елементів і процедур психологічного тренінгу [73, с. 10-11].

Найважливіші особливості, які відрізняють тренінгове навчання від інших видів професійної підготовки, такі: особлива мета (орієнтоване на запитання та пошук відповіді, набуття досвіду, допомогу учасникам у саморозвитку тощо), доцільне поєднання різних засобів і прийомів навчання (подання інформації відповідно до індивідуальних особливостей сприймання учасників), колективна та групова організація навчання (додержання принципів групової роботи, надання можливості кожному учаснику ідентифікувати себе з іншими та набути нового досвіду), активність усіх учасників (вільне висловлювання своїх думок, взаємодія між викладачем і групою, а також між учасниками), принцип роботи «тут і тепер» (акцент на відносинах між учасниками групи, які розвиваються та аналізуються під час вирішення проблемних реальних ситуацій), неформальна співпраця (визначена просторова орієнтація, атмосфера відвертості та свободи спілкування між учасниками, психологічної безпеки, що сприяє комунікативному, емоційному та інтелектуальному зворотному зв'язкові, рефлексії) [13, с. 104; 31, с. 137-138].

Як свідчить власний досвід викладання риторики, проведення тренінгів у ЗВО разом із низкою позитивів має низку суттєвих труднощів, які полягають у тому, що їх ефективне проведення вимагає невеликої кількості студентів (10–12 осіб), ним не можна охопити всю академічну групу. Такі форми роботи потрібно заздалегідь передбачати і відповідно організувати. Проте вважаємо, що в межах освітньої діяльності у процесі риторичної підготовки доцільно регулярно використовувати елементи тренінгового навчання на кожному практичному занятті.

Тренінги розвитку риторичних умінь вимагають поєднання різних способів педагогічної взаємодії, проте тренінгове заняття має націлюватись на актуалізацію набутих знань на практиці, формування професійно спрямованих риторичних навичок. Отже, під час їх проведення доцільно подавати мінімум теорії, а більше уваги приділяти саме праксеологічним аспектам, що застосовуватимуться в подальшій соціальній сфері та професійній діяльності. Основою розвитку риторичних умінь є колективна мовленнєво-мисленнєва діяльність на занятті, яка передбачає застосування ігор, вправ, що сприяють удосконаленню мовленнєво-мисленнєвих здібностей; рольових і ділових ігор, які передбачають імітацію реальних життєвих і професійних ситуацій; експертної роботи, яка вдосконалює вміння відстежувати переваги і недоліки чужої мовленнєвої діяльності; рефлексію щодо наслідків власної мовленнєвої діяльності (особливо ефективна за умови запису власного виступу на відео- або аудіозасоби); складання та розв'язання комунікативних, логічних, психологічних і етичних завдань; творчу діяльність студентів (створення мовних висловів щодо певної ситуації та жанру) [13, с. 104]. Основними завданнями викладача під час роботи з групою на занятті риторики з елементами тренінгового навчання чи занятті-тренінгу розвитку риторичної компетентності є: сприяти усвідомленню студентами мети і завдань тренінгу, мотивувати студентів на роботу під час тренінгу і після

його завершення, створити довірливу атмосферу, щоб кожен учасник бачив усіх, вільно спілкувався з усіма і з викладачем (керівником) [73, с. 78].

Відповідно до законів і завдань риторики виділяють такі групи тренінгів: *розвиток правильної вимови, культури мовлення, розвитку голосу, інтонації, дикції, техніки дихання, удосконалення невербальної комунікації (міміка та жести), набуття мистецтва публічного виступу, декламування, імпровізації, самопрезентації та ділових переговорів, різних видів суперечки (дебати диспути)* тощо.

Зазначимо, що оскільки психологічний тренінг є важливим аспектом роботи психологів у сучасному світі, студенти-психологи повинні бути компетентними у тренінговій роботі. Їхня професійна діяльність передбачає організацію та проведення очної чи дистанційної тренінгової роботи, що потребує володіння майстерністю публічних виступів, презентаційних вмінь і навичок для самопрезентації. Для проведення в подальшому ефективних психологічних тренінгів і презентацій студенти-психологи повинні вже на заняттях практикуватися в публічних виступах, використовуючи закони риторики, засоби активізації уваги тощо. Обов'язковою умовою є дотримання вимог до проведення тренінгів. Важливим аспектом у розвитку тренінгової діяльності є проведення захистів індивідуальних робіт студентів-психологів, у вигляді тренінгів для своїх однокласників на самостійно обрану тему відповідно до професійного спрямування.

Для ефективного проведення психологічних тренінгів і презентацій у своїй майбутній роботі студенти-психологи повинні вже під час навчання активно практикуватися в публічних виступах, використовуючи закони риторики, застосовуючи аргументацію, невербальні засоби комунікації, словесну імпровізацію, художню образність, емоційність, фонетичні засоби тощо. Для розвитку риторичних умінь і подолання труднощів, які зазвичай виникають у студентів під час виступів, найбільш дієвим методом є використання

на заняттях різноманітних *практичних вправ*. Обов'язковими вважаємо вправи на розвиток навичок мовленнєвої імпровізації, невербальної комунікації, розвиток мовлення (темпу, тембру, сили голосу, дикції, інтонації тощо), вправи-реакції на зворотний зв'язок, об'єднувальні вправи для всієї групи тощо. Адже кожна бездоганно відпрацьована деталь є основою для досягнення власної ораторської майстерності, яку люди вважають вродженою рисою [38., с. 237]. Ці вправи (завдання) допоможуть імпровізувати безпосередньо під час публічного виступу, викликати зацікавлення у слухачів, налагоджувати і підтримувати зв'язок з будь-якою аудиторією (див. розділ 2).

Використання елементів тренінгового навчання на заняттях із риторики дає змогу:

- розвинути мовленнєво-мисленнєву активність, навички міжособистісної комунікації;
- напрацювати навички застосування засобів активізації уваги аудиторії – змістові (наповнення, різні форми подання матеріалу тощо), психологічні (особисте зближення, покликання на авторитет тощо), вербальні (риторичні запитання, фігури і тропи тощо) невербальні (жести, міміка, інтонація, зоровий контакт тощо);
- опанувати основні правила та техніки публічних виступів – позбутися хвилювання під час виступу, покращити дикцію, навчитися контролювати невербальне повідомлення, тримати паузи, запалювати і надихати слухачів;
- відпрацювати основні засоби захисту від маніпуляцій і прийомів «чорної» риторики;
- проаналізувати і переоцінити власну мовленнєво-риторичну діяльність у процесі групової взаємодії;
- навчитися аргументувати, переконувати, відстоювати власну позицію, тощо [67; с. 111].

– загалом напрацювати риторичні вміння та навички і сформувати риторичну компетентність відповідно до професійного спрямування майбутніх психологів.

Отже тренінг розвитку риторичної компетентності розглядаємо найефективнішим інтерактивним методом практичного навчання риторики у ЗВО, що забезпечує ефективне формування риторичної компетентності майбутніх психологів у професійному контексті.

5. Професійно-ситуативного навчання риторики у підготовці психологів

Професійно-ситуативне навчання (етап реалізації). Перед закладами освіти і науково-педагогічними працівниками постають нові виклики щодо організації процесу навчання відповідно до потреб формування професійно орієнтованої риторичної компетентності. Відповідно до складових професійно-адаптивного компоненту структури формування риторичної компетентності та етапу реалізації набутих знань, умінь і навичок, важливим аспектом є інтегрування риторичної й професійної компетентностей, що можливе, на наш погляд, шляхом розроблення та застосування елементів професійно-ситуативного навчання.

Формування риторичної компетентності є цілісним, послідовним процесом, що передбачає, як ми зазначали слідом за іншими дослідниками, активне залучення студентів до навчально-риторичної діяльності та професійно-педагогічну спрямованість навчання [49, с. 16], адже система вищої освіти має забезпечувати високий професіоналізм випускників усіх спеціальностей, тому дисципліни всіх блоків навчального плану є значною мірою професійно зорієнтованими.

У педагогічній науці проблемно-ситуативне навчання, розглядається як занурення студентів у певну ситуацію, де вони можуть знаходити практичне застосування своїх знань [34]. Тому, акцентуючи увагу на формуванні риторичної компетентності психологів відповідно до професійного спрямування, ми пропонуємо застосовувати професійно ситуативне навчання, що занурює студентів у проблемний контекст професійного спілкування, де вони застосовують набуті знання на практиці й одночасно розвивають свої професійно-риторичні навички.

Використання елементів ситуативного навчання цінне новизною, незвичністю та привабливістю для студентів, а також

багатоаспектністю (формування навичок прийняття рішень, здатності до навчання, розвиток системного мислення, самостійності й ініціативності, готовності до змін і гнучкості, вмінь працювати з інформацією, комунікативних здібностей, здатності до міжособистісних контактів тощо) та широким функціональним полем ситуаційних вправ (тренувальні, навчальні, аналітичні, дослідницькі, систематизуючі, прогностичні). Найбільш продуктивно та жваво студенти обговорюють близькі, актуальні, зрозумілі й цікаві їм проблеми. Усі етапи навчання супроводжуються вказівками викладача, що сприяє підвищенню інтенсивності, заощадженню часу, створенню атмосфери довіри. Адже практичний психолог має оволодіти різноманітними алгоритмами (методами, прийомами) риторичної діяльності та вміти поєднувати ці алгоритми в найрізноманітніших варіантах залежно від професійних потреб і ситуацій в його роботі. Водночас психолог повинен бути готовим до незапланованого розвитку подій, тобто здатним змінити певний алгоритм і вміти імпровізувати [7].

Для формування професійно значущої риторичної компетентності необхідно моделювати на заняттях із риторики ситуації відповідно до діяльності психолога, розподіляти ролі та відтворювати проблемні завдання на занятті: деталі (чинники, обставини) психологічного консультування, роботи із дітьми, сім'ями, які опинились у складній життєвих обставинах, роботи в надзвичайних ситуаціях, вирішення конфліктів тощо. Перебирання ролі психолога під час моделювання професійних ситуацій на занятті допоможе студентам зрозуміти важливість розвитку професійного спілкування та його особливості, навчить діяти у різноманітних проблемних ситуаціях, переборюючи труднощі. Обов'язковим елементом вважаємо обговорення змодельованої ситуації, адже рефлексія допомагає зрозуміти проблему, визначити й обговорити складні моменти у спілкуванні та зрозуміти, які прийоми і навички необхідно відпрацьовувати надалі. Усне обговорення може

проводитись за питаннями: З якою метою ми робили цю вправу? Які думки вона у Вас викликала? Які почуття? Чого Ви особисто навчилися? Чого ще хотіли б навчитись, що вдосконалити надалі? Використання функцій, не лише сприятиме вдосконаленню риторичної компетентності, а й забезпечить професійний розвиток.

Професійно-ситуативне навчання в риторичній підготовці майбутніх психологів передбачає професійно спрямоване застосування таких методів, як *ділова гра, професійна гра, розв'язування ситуативних професійних завдань, кейс-метод, метод інциденту* тощо. В контексті риторики методом професійно ситуативного навчання також є *дискусія професійного спрямування, виступи-імпровізації, публічні виступи на професійну тематику та їх колективне обговорення* тощо. Їх особливості в риторичній підготовці описано в підрозділі 2.4.

Важливим є проведення студентами-психологами елементів психологічних тренінгів, повідомлення, доповіді, публічних виступів, а також захист індивідуальної роботи на обрану самостійно чи запропоновану викладачем тему із висвітленням різноманітних проблем із психології (див. додаток 2). Варто залучати студентів до різноманітних форм комунікації і на загальноуніверситетському рівні: активної участі в студентських конференціях, дебатах, тренінгах, КВК, творчих конкурсах тощо, де кожен майбутній фахівець може проявити й удосконалити свої ораторські вміння.

На наш погляд, професійно-ситуативне навчання риторики сприяє:

- підвищенню зацікавленості та мотивації студентів до розвитку риторичної компетентності щодо формування професійної компетентності;
- розвитку уяви, критичного мислення, імпровізації мовлення та здатності ухвалювати рішення;
- вдосконаленню навичок риторичної професійної діяльності;

- інтегрованому розвитку риторичних і професійних умінь і навичок;
- можливості зануритись у мовне середовище і фахові функції та виробити риторичну модель поведінки у певній професійній ситуації;
- подоланню невпевненості та психологічного бар'єру професійного спілкування;
- покращенню міжособистісних стосунків у групі [33, с. 56].

Таким чином, у контексті риторичної підготовки майбутні психологи за допомогою професійно-ситуативного навчання розширюють і вдосконалюють риторичні навички та адаптують їх до різних обставин і функцій подальшої професійної діяльності.

6. Педагогічних технологій для формування риторичної особистості

Досліджуючи формування риторичної компетентності науковці слушно пропонують використовувати педагогічні технології, впроваджені в освітній процес з метою формування риторичних умінь і риторичної компетентності [43, с. 354-355]. Вони позитивно впливають на перебіг усього процесу навчання, оскільки сприяють підвищенню якості комунікації, налагодженню позитивної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що є основою особистісно орієнтованого навчання [43, с. 21].

З урахуванням запровадження у вищій освіті особистісно орієнтованого підходу інноваційні технології умовно розподіляють на такі групи: особистісно орієнтовані; когнітивно орієнтовані; діяльнісно орієнтовані [16; 77]. Ми теж дотримуємося такої класифікації, зосередивши свою увагу та окресливши їх важливість у межах реалізації обґрунтованих педагогічних умов формування риторичної компетентності майбутніх психологів у ЗВО

Ефективний розвиток риторичної компетентності майбутніх психологів неможливий без удосконалення методичних засад риторичної підготовки у ЗВО. Як уже зазначалося, риторика є дисципліною, яка належить до класичних, основні положення якої закладені ще в античні часи. Проте швидкий розвиток суспільства спонукає до пошуку нових освітніх рішень. Підвищені професійні запити у контексті інформатизації усіх царин життєдіяльності потребує від освітньої системи нового погляду на способи донесення освітнього контенту, вироблення (адаптування) та запровадження оновлення методики і застосування новітніх технологій викладання курсів із риторики. Оскільки традиційна система освіти виявилась не здатною в повній мірі забезпечити досягнення високого рівня професійної підготовки, потрібні більш досконалі методичні

підходи, засоби і прийоми навчання та педагогічні технології, які сприятимуть якісній підготовці фахівців [28].

Погоджуємося з думкою науковців і практиків (2; 18; 51; 66; 62; 72 та ін.), які переконують, що інноваційні педагогічні технології в навчальній діяльності містять сукупність інструментальних засобів, які потрібні для оптимізації освітнього процесу та набуття студентами належного рівня компетентності, в тому числі риторичної, як гарантованого результату навчання.

Проаналізувавши науково-методичні праці з питань педагогічної технології та спроби дослідників систематизувати їх за різними критеріями, зазначимо, що універсальних педагогічних технологій немає, на практиці в освітньому процесі вони поєднуються та певним чином взаємодоповнюють одна іншу. Погоджуючись із думкою науковців, що педагогічна технологія детермінована потребою проєктування необхідних результатів навчання та виховання і стосується ефективних способів досягнення освітніх цілей [37, с. 18], вважаємо доцільним рекомендувати науково-педагогічним працівникам упроваджувати і застосовувати ті з них, які за важливими параметрами (метою і способом її досягнення) найбільш дієві у формуванні риторичної компетентності.

Передусім зазначимо, що проблема впровадження інноваційних педагогічних технологій, оновлення форм організації і методів освітнього процесу має вирішуватися у контексті реалізації у ЗВО особистісно орієнтованої парадигми освіти і сучасних методологічних підходів. На нашу думку, для формування риторичної компетентності майбутніх психологів основну увагу доцільно приділяти застосуванню технологій, які націлені безпосередньо на розвиток особистості, зокрема особистості риторичної.

Особистісно орієнтовані технології у процесі викладання риторики спрямовані на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, сприяють розвитку особистісного творчого потенціалу студентів, мають

враховувати індивідуальні відмінності, унікальність кожної особистості, її здібності, оскільки центром є особистість, її самобутність, самоцінність. У процесі формування риторичної компетентності мають створюватися необхідні умови для забезпечення розвитку риторичної компетентності кожного студента, для розвитку його здібностей та особливостей. Ці технології спрямовані на розвиток активної риторичної особистості, тобто висококомунікативного фахівця, здатної самостійно створювати та корегувати свою комунікативну діяльність, а також адекватно рефлексувати.

Особистісно-орієнтовані технології реалізовуватимуться за таких умов:

- викладач усвідомлює, що в процесі навчання студент є центральною фігурою;
- пізнавальна діяльність, а не репродуктивне учіння, є головним у процесі навчання;
- самостійне набуття і можливість застосування цих знань стає пріоритетним, а не засвоєння й відтворення знань;
- спільні міркування, дискусії, дослідження, а не запам'ятовування й відтворення знань, набувають особливого значення [66, с. 84-86].

Особистісно орієнтовані технології передбачають впровадження та застосування інтерактивних методів навчання та імітаційних ігор, тренінгів із розвитку особистості.

Когнітивно орієнтовані технології розвивають уяву й асоціативне мислення та спеціально націлені на розвиток інтелектуальних здібностей особистості. Галузь когнітивної психології (психолінгвістика) вивчає взаємозв'язки мови й мислення, вплив мови на розвиток людини, досліджуються різні моделі засвоєння мови, обробка мовної інформації – усної та письмової, мовні стратегії [46]. та інші аспекти мовної діяльності,

що, безперечно, є важливою складовою у формуванні риторичної компетентності майбутнього психолога.

Як зазначають науковці, когнітивні технології навчання також базуються і на принципі свідомості у викладанні, і на теорії соціоконструктивізму, згідно з якою студент є активним учасником процесу навчання, а не об'єктом навчальної діяльності викладача. Тобто методична доцільність когнітивного підходу та використання когнітивних технологій полягає в організації активної мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів у процесі навчання фахової лексики. Відомо, що під час власних висловлювань студенти не завжди вміють прогнозувати лексичний матеріал, що призводить до невміння відображати певні факти, висловлюватися логічно та грамотно, спонтанно підтримувати розмову або вести дискусію [76]. Саме використання когнітивно орієнтованих технологій у процесі вивчення риторики забезпечить формування та розвитку риторичної компетентності та зможе зробити більш ефективною методику вивчення риторики для майбутніх психологів.

Когнітивно орієнтовані технології у процесі формування риторичної діяльності на заняттях риторики передбачають застосування діалогічних методів навчання, проведення семінарів-дискусій, тренінг рефлексії тощо.

Діяльнісно орієнтовані технології орієнтовані на формування практичних риторичних умінь і навичок у студентів-психологів відповідно до потреб подальшої професійної діяльності. Діяльнісно орієнтовані технології передбачають планування та організацію риторичної діяльності, використання відповідних форм і методів. Увесь процес запровадження діяльнісно орієнтованих технологій варто розглядати через призму комунікативної й риторичної діяльності, комунікативних і риторичних ситуацій, а також коригування викладачем діяльності студентів [43, с 207].

Ці технології передбачають застосування контекстного навчання через моделювання професійних ситуацій, організацію ділових ігор,

імітаційно-ігрове моделювання процесів психологічної діяльності (психологічне консультування, бесіда); використання елементів проєктного навчання (інформаційні, творчі, ігрові, дослідницькі проєкти), комплексні дидактичні завдання тощо.

Отже, ефективне формування риторичної компетентності у ЗВО можливе через застосування технологій, які спрямовані на саморегульоване, розвивальне навчання, розвиток риторичної особистості та реалізується через впровадження низки сучасних методів та перспективних технологій:

- *особистісно орієнтовані технології*, спрямовані на формування та розвиток у освітньому процесі активної риторичної особистості, здатної самостійно створювати і корегувати свою діяльність, адекватно рефлексувати;

- *когнітивно орієнтовані технології*, які сприяють розвитку інтелектуальних здібностей особистості за допомогою вирішення проблемно-пошукових завдань;

- *діяльнісно орієнтовані технології*, які забезпечують формування практичних риторичних умінь і навичок у процесі контекстного навчання.

7. Інформаційно-комунікаційні технології у риторичній підготовці

Сьогодні ми вже не можемо уявити освітній процес навчання без активного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), тому, на відміну від традиційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, сучасна модель навчання представлена трьома рівноцінними й активними суб'єктами: викладачем, студентом та інформаційно-комунікаційним освітнім середовищем [27, с. 27]. ІКТ розширюють можливості і для гуманітарної освіти, а вивчення курсу риторики нині практично неможливо усвідомити без повсякчасного звернення до новітніх технологій, які сприяють ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх фахівців.

Питання розвитку та використання ІКТ у навчальному процесі ґрунтовно досліджують такі вчені як В. Биков, Р. Гуревич, М. І. Жалдак, М. Кадемія, М. Козяр, А. Литвин, О. Спирін та ін. Низку досліджень присвячено ролі ІКТ у формуванні риторичної компетентності, зокрема особливості впровадження та застосування дистанційних навчальних технологій у викладанні риторики окреслила О. Залюбівська, проєктний підхід у риторичній освіті – В. Нищита тощо.

Вивчаючи розвиток і вплив ІКТ на суспільство, В. Кремень наголошує на виникненні нового типу мислення, оскільки завдяки комп'ютерним системам опрацювання інформації нині змінюється духовно-культурний простір життя, адже комп'ютер став своєрідним продовженням людини, доповнюючи її можливості та допомагаючи їй реалізовувати різноманітні завдання (від суто побутових до високотворчих у науці, мистецтві, освіті, техніці, політиці) [35, с. 3].

Освітній процес став значно різноманітніший та інтенсивніший завдяки впровадженню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, Р. Гуревич слушно виокремлює переваги використання ІКТ у навчальному процесі, а

само: організацію пізнавальної діяльності шляхом моделювання; ефективне тренування знань, умінь і навичок; автоматизований контроль результатів навчання; імітацію типових професійних ситуацій за допомогою мультимедіа; активізацію навчального процесу завдяки підвищенню темпу, індивідуалізації навчання та збільшення активного часу викладачів і студентів; можливість поєднання в навчальних програмах візуальної та звукової форм інформації тощо [18, с. 34].

ІКТ відіграють важливу роль і для ефективного формування риторичної компетентності у ЗВО, оскільки дозволяють не лише отримати необхідні знання, а й у процесі навчання емоційно впливати на почуття, розвивати естетичні погляди і смаки [8, с. 204]. Насамперед йдеться про новітні технології, які значно розширюють можливості отримання та передавання інформації, сприяють засвоєнню риторичних знань та ефективному розвитку риторичних умінь і навичок. Окреслимо основні з них, зокрема застосування *мультимедійних систем (метод презентацій), відеотехнологій (комп'ютерна візуалізація), медіа-технологій (застосування сучасних засобів мас-медіа, блогів, подкастів), Інтернет-ресурсів (пошук необхідної інформації, довідкових даних, навчальна комунікація тощо), гіпертекстових можливостей (електронні навчальні видання) і різноманітних технологій дистанційного та змішаного навчання*. Стосовно вивчення риторики використання цих технологій сприяє діалогізації освітнього процесу, налагодженню зворотного зв'язку, мотивації студентів до навчання, розвитку самостійності навчання, творчості та креативності в підготовці та проведенні публічних виступів, аналізуванні та моделюванні професійних (психологічних) ситуацій з точки зору риторичної діяльності, що є важливими аспектами становлення професійної компетентності студентів-психологів.

В основу ІКТ покладені мультимедійні властивості, специфічною рисою яких є інтерактивна наочність – ефект

занурення в навчальне програмне середовище та взаємодії з ним [39, с. 81]. Застосування *мультимедійних засобів* у процесі навчання для викладача забезпечує урізноманітнення подання матеріалу, дає можливість підтримувати активність аудиторії, оскільки система мультимедіа дає змогу поєднувати різні види інформації на занятті, тобто презентувати її в різних формах (зображення, звуковий ефект, відеоматеріали тощо). Мультимедійні технології дають змогу застосовувати метод візуалізації – згортання змісту в наочний образ, який служить опорою розумових і практичних дій [39, с. 82].

Студенти у своїх публічних виступах також навчаються поєднувати всі ці види інформації, що сприяє розвитку вмінь самостійно добирати та опрацьовувати інформацію, набутті навичок ефективно презентувати її, виступаючи перед аудиторією, впливати і переконувати не лише за допомогою слів, а й візуалізації, що покращує сприйняття. Як слушно зауважує А. Литвин, основною метою інформаційно-комунікаційних технологій навчання є підготовка студентів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, оскільки ІКТ не лише забезпечують активне залучення майбутнього фахівця до пізнавального процесу, а й, на відміну від традиційних навчальних засобів, дають змогу керувати цим процесом [39, с. 49, 84].

Майбутня професійна діяльність студентів-психологів також вимагає сформованості в них презентаційних умінь і навичок, оскільки передбачає проведення надалі психологічних тренінгів, семінарів тощо. Для формування презентаційних умінь студентів у процесі професійної підготовки, на думку дослідників, необхідно під час навчання враховувати їхні психологічні особливості, надавати студентам інформацію щодо вимог і правил підготовки і проведення презентації, відвідувати різноманітні презентації фахівців-практиків та організувати заняття-презентації з їхньою активною участю [42]. Під час пошуку та добору матеріалу для підготовки презентацій, повідомлень, публічного виступу чи індивідуальної

роботи з риторики студенти використовують доступ до мережі Інтернет, адже Інтернет-ресурси нині є основним джерелом інформації. Зазначимо, що викладачеві риторики потрібно перед використанням попередньо опрацювати і проаналізувати ці ресурси з огляду на не завжди якісну й достовірну інформацію.

Ефективному розвитку риторичних умінь сприяє аналізування чужого мовлення. Використання *відеотехнологій* дасть можливість продемонструвати найкращі зразки застосування ораторської техніки, майстерності тощо. Оскільки для вивчення риторики у ЗВО передбачено лише практичний курс, то доцільно використовувати короткі відеоматеріали чи відеолекції (відеоуроки) з ораторського мистецтва та відеопромови відомих українських і світових ораторів. Окрім аналізування риторичних умінь своїх одногрупників на занятті з риторики, відеоматеріали за участю вправних ораторів – науковців, акторів, політиків і досвідчених, кваліфікованих психологів, можуть бути предметом аналізу за участі викладача на заняттях та використовуватися під час самотійної роботи. Потрібно розглядати та вивчати різноманітні аспекти риторичної діяльності, зокрема, слухаючи публічні виступи визначних фахівців, бесіди, інтерв'ю, вебінари, інтернет-тренінги тощо, аналізувати вербальні та невербальні засоби їхнього усного мовлення, психологічні аспекти ораторського мистецтва (внутрішні якості особистості, манеру поведінки, зовнішній вигляд), культуру ораторського мовлення тощо.

Предметом аналізування чужого мовлення також може бути сучасний *медіапростір*, включаючи традиційні (*радіо, кіно, телебачення*), та новітні соціальні сервіси – *ютюб (YouTube), блоги (blog), подкасти (Podcast)*. Новітні медіа сприяють використанню наочності (анімація, комп'ютерна графіка, моделювання), розширюють можливості зворотного зв'язку та індивідуальної роботи (технології віртуальної реальності), дають доступ до різноманітної інформації (телекомунікації) [41]. Зважаючи на

величезний потік інформації в сучасному медіапросторі, потрібно вміти грамотно працювати з інформацією. Варто вивчати й аналізувати риторичну мову медіа щодо впливу на суспільство за допомогою риторичних прийомів, зокрема спеціально вживаних слів, побудови речень, мовлення, певного тексту та невербальних засобів, які часто перетворюються навіть на маніпулювання, та вчитися не піддаватися цьому маніпулюванню. Така робота дозволяє сформувати комунікаційні та риторичні навички, сприяє навчанню грамотно оцінювати якість і вірогідність інформації, а художній аналіз відеопродукції, обговорення творів екранного мистецтва підвищує загальнокультурний розвиток особистості [40, с. 23]. Це особливо важливо враховувати студентам-психологам у їхній подальшій діяльності. Знання риторичних законів, правил сприятиме розвитку критичного мислення та медіаграмотності загалом, що для психолога вкрай необхідно.

У сучасній системі освіти зростає роль *дистанційного навчання (навчання у віртуальному навчальному середовищі)*. Варто зазначити, що в багатьох українських ЗВО упроваджено в освітній процес елементи дистанційного навчання, наприклад: «Віртуальне навчальне середовище» (ВНС), «Віртуальний (електронний) університет», які стали в нагоді під час вимушеного припинення стаціонарної діяльності закладів внаслідок пандемії COVID-19.

Навчання у віртуальному середовищі з використанням сучасних засобів ІКТ забезпечує взаємодію «викладач – студент» на різних етапах навчання, а також самотійну роботу з матеріалами інформаційної освітньої мережі [9]. Таке навчання, безперечно, має переваги, оскільки спрощує для студентів доступ до необхідної інформації та опрацювання потрібного матеріалу з навчальних дисциплін; пройшовши тестування студенти самотійно можуть оцінити і проаналізувати рівень набутих знань, а викладачі – виконати процедуру контролю результатів навчальної діяльності.

Проте в царині гуманітарних дисциплін впровадження технологій дистанційного навчання є суттєвою науково-педагогічною проблемою, адже в багатьох випадках спілкування з викладачем має відбуватися безпосередньо. Погоджуємося, що застосування технологій дистанційного навчання посилювати негативну тенденцію скорочення обсягу та якості міжособистісних стосунків і лише за умови поєднання аудиторних і дистанційних форм навчання, тобто змішаного навчання, вона нівелюється [22, с. 180]. Надзвичайно гостро ця проблема стосується вивчення риторики, оскільки це дисципліна, в основі якої закладено живе спілкування, проведення бесід, суперечок тощо. Використання дистанційного навчання у процесі вивчення риторики дає змогу максимально спростити процес одержання інформації, але ніколи не замінить реальної взаємодії «викладач – студент».

Як показала практика, навчання риторики з використанням лише системи віртуального середовища зводиться до вивчення теорії, виконання тестів і письмових завдань (написання міні-спічів і промов). Студенти за час віртуального навчання не відпрацьовують набуті теоретичні знання на практиці, а відомо, що лише практика є надієвішим способом подолати страх публічного виступу перед аудиторією, розвиткові імпровізації та виступів експромтом, що є запорукою формування риторичних умінь і навичок. Втрачається найголовніше призначення курсу риторики, яка спрямована на формування і розвиток ефективної, переконливої, впливової, та емоційної комунікації.

Однак погоджуємося з науковцями, що лише вміло застосували дистанційні технології навчання можна зробити обсяг курсу риторики менш залежним від обсягу годин. При цьому, як слушно подає О. Залюбівська, доцільно працювати зі студентам за такими формулами «розпочинаємо в аудиторії – продовжуємо в дистанційному форматі», «виголошуємо в аудиторії – аналізуємо в мережі», «проводимо в мережі – обговорюємо в аудиторії» [22,

с. 179]. Отже, стосовно вивчення риторики й формування риторичної компетентності дистанційне навчання має лише доповнювати, а не замінювати аудиторне.

Для формування риторичної компетентності варто враховувати особливості новітньої системи комунікації, зокрема за допомогою Інтернет-ресурсів, медіа-технологій, і різноманітні платформи дистанційного та змішаного навчання, які значно розширюють можливості отримання та передавання інформації, сприяють засвоєнню риторичних знань та ефективному розвитку риторичних умінь і навичок. Проте, зважаючи на величезний потік інформації в медіапросторі, потрібно одночасно навчати грамотно працювати з інформацією. Варто зазначити, що типова комунікація сьогодення різко відрізняється від античної риторики з її акцентом на використанні простих гасел і образів, адже мета сучасних засобів масової інформації все частіше полягає не в тому, щоб інформувати і просвіщати людей, а скоріше в тому, щоб підштовхувати особистість чи маси до бажаної для когось позиції або точки зору, тобто реклама та беззастережна пропаганда [6, с. 10]. У зв'язку з цим нині суспільство все частіше застосовує правила «чорної риторики» – маніпулювання з використанням певних риторичних прийомів, яке здійснюється як через безпосереднє спілкування, так і через всі можливі канали комунікації, використовуючи можливості медіапростору, як традиційні (радіо, кіно, телебачення), так і новітні соціальні сервіси (ютюб, блоги, подкасти тощо).

Отже, для формування риторичної компетентності майбутніх психологів у ЗВО необхідно активно використовувати дидактично доцільні ІКТ, які дають змогу урізноманітнити подання інформації, сприяють швидкому й ефективному засвоєнню матеріалу, враховуючи потреби та інтереси сучасних студентів. ІКТ є необхідними для підготовки і проведення публічних виступів, сприяють мотивації до навчання студентів, розвитку самостійності та креативності.

II. ПРИКЛАДИ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

1. Методи колективного навчання в риторичній підготовці студентів-психологів (етап усвідомлення)

Метод «Відкритий мікрофон» може використовувати викладач на заняттях риторики під час подання нового матеріалу чи актуалізації знань вивченої теми. Викладач будує подання нового матеріалу у формі запитань: задає запитання за темою, студенти по черзі відповідають на запитання, висловлюють свої думки, погляди. Важливою умовою є дотримання певних принципів проведення, зокрема: відповідає лише той, у кого є «мікрофон», відповідь має бути аргументована, відповіді не коментують інші студенти. Риторика дозволяє активно використовувати цей метод, оскільки формування риторичної компетентності будується на основі особистісно орієнтованого підходу, в основі якого розвиток творчості, креативності мислення та мовлення.

У такому контексті можна організовувати заняття для розвитку навичок спілкування, активізації до навчальної діяльності, наприклад: завдання «Комплімент» чи «Побаження» (студенти по черзі говорять комплімент чи побажання) тощо.

Завдання: «Ораторська майстерність в діяльності психолога»

Мета: створення сприятливої та відкритої атмосфери, налаштування студентів на активну діяльність, визначення рівня розуміння у студентів значення і ролі формування риторичної компетентності для реалізації себе у професійній діяльності.

Тривалість: 10–15 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Викладач задає запитання за темою. Студенти у вільній формі висловлюють думки про сутність понять «ораторська майстерність», «риторика» та висловлюють свої погляди про значення та важливість розвитку риторичних умінь і навичок у своїй майбутній професійній діяльності. Відповідає лише той, у кого є «мікрофон».

Обговорення можна проводити за такими запитаннями:

1. Охарактеризуйте поняття «ораторська майстерність», «ораторське мистецтво», «риторика», «красномовство». Що спільного та відмінного в їхньому трактуванні?

2. Згадайте історію Демосфена. Чи може будь-яка людина стати вправним оратором?

3. Охарактеризуйте поняття риторична особистість?

4. В яких професіях, на Ваш погляд, ораторська майстерність відіграє важливу роль? Чому? Чи є професії, які не потребують сформованих риторичних умінь і навичок?

5. Які навички риторичної компетентності є найважливішими для Вашої успішної професійної реалізації як психолога? Назвіть основні і для якого виду психологічної діяльності вони потрібні.

8. Чи вважаєте, що у Вас є достатньо сформовані риторичні навички для майбутньої професійної діяльності?

Завдання «Мікрофон»

Мета: розвинути навички активного мислення та імпровізаційного публічного виступу.

Тривалість: 20–30 хв. (публічний виступ – до 2 хв. для кожного).

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. У центрі аудиторії розміщено уявний «мікрофон». Студентам пропонується на вибір тема для обговорення в контексті професійного спрямування (можна використати метод «Мозкового штурму»). Студенти за бажанням виходять і розкривають якийсь один аспект обраної теми. Міні-спітч має бути структурований та аргументований, але його не коментують інші студенти.

Завдання-гра «Побажання»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність.

Тривалість: до 5 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. У викладача в руках будь-який предмет, який він зі словами побажань на сьогодні передає комусь із студентів. Студент зі своїми словами побажання передає цей предмет наступному колезі.

Метод «Мозковий штурм» є колективним методом обговорення і вирішення проблемних завдань, передбачає генерування нових ідей шляхом розвитку творчого, креативного, нестандартного та критичного мислення. У контексті формування риторичної підготовки цей метод важливий, оскільки зорієнтований на обговорення і вирішення певної проблеми шляхом вільного висловлювання своїх думок, ідей, пропозицій і рішень. Важливо, що висловлені ідеї не піддаються критиці.

Завдання «Інформація – голова – серце»

«Говоріть правду – тоді Вам не доведеться нічого в пам'яті» /Марк Твен/

Мета: активізація теоретичної інформації, розвиток креативного, самостійного мислення, мовленнєвих навичок, логічно обґрунтовувати свою думку.

Тривалість: 5–10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис і завдання. Встановіть відповідники. Обґрунтуйте свою відповідь. Як Ви розумієте наведені асоціації в контексті публічного виступу?

Інтелектуальна правда

серце

Емоційна правда

інформація, якою ми володіємо

Фактична правда

голова

Коментар:

1. Правда привертає серце. Коли ми говоримо правду під час публічного виступу, відбуваються такі речі: налагоджується контакт з аудиторією, ми говоримо пристрасно та набуваємо впевненості.

2. Історія викликає розуміння. Коли ми розповідаємо історію – складні поняття стають зрозумілими, думки – незабутніми, долучається кожен слухач.

3. Візуалізація зосереджує увагу. Коли ми показуємо картинки під час публічного виступу – люди бачать саме те, що ми маємо на увазі, оволодіння увагою, проганяємо нудьгу.

Завдання: «Правда»

Мета: активізація теоретичної інформації, розвиток креативного, самостійного мислення, мовленнєвих навичок, логічно обґрунтовувати свою думку.

Тривалість: 5-10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Вдала презентація дає змогу ділитися новою інформацією, прекрасна презентація змінює те, що ми знаємо, надзвичайна презентація змінює те, у що ми віримо. Прокоментуйте вислів Дена Роума про те, що не всі види правди є рівноцінними «Речі, у які ми віримо, важливіші за речі, які ми знаємо, і важливіші за прості факти» [80]. Обґрунтуйте свою відповідь. Як ви розумієте наведені вислови в контексті публічного виступу?

Метод «Незакінчені речення» дає змогу кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або формулюючи свою думку (позицію), шліфують уміння студентів репрезентувати власні ідеї, долати стереотипи, бар'єри у спілкуванні; невимушено, вільно висловлюватися; навчають говорити стисло, оригінально та переконливо [14, с. 33].

Завдання «Продовжіть речення»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність, розвиток імпровізаційного мовлення.

Тривалість: 3–5 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Студент відповідає на питання і ставить іншому учасникові питання, яке має структуру «Якщо..., то...») Студенти продовжують речення по черзі. Висловлюються всі студенти.

Приклади речень:

- Я вирішив бути психологом, тому що...
- Моя мрія бути психологом, оскільки...
- Коли я отримаю диплом психолога, я ...
- Риторика потрібна мені для того, щоб...
- Я прагну покращити свою ораторську майстерність для того, щоб....
- Професійна діяльність потребує сформованих риторичних умінь і навичок, оскільки...

Приклади речень на розвиток креативного мислення:

- Якщо б день можна охарактеризувати за допомогою кольорів, то...
- Якщо б мої відчуття можна охарактеризувати за допомогою кольорів, то...
- Якщо б мій характер можна охарактеризувати за допомогою прикметників, то...
- Якщо асоціювати себе з рослиною, то я би був(ла)..., оскільки
- Якщо асоціювати себе з казковим героєм, то я би був(ла)..., оскільки...
- Якщо асоціювати себе з актором, то я би був(ла)..., оскільки

Обговорення: Чи легко було доповнювати речення? Які емоції виникали у Вас асоціації?

Завдання «Спільна історія»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність, розвиток імпровізаційного мовлення.

Тривалість: 3-5 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис і завдання. Перший студент починає історію, а далі послідовно долучаються наступні учасники гри. Кожен говорить по одному реченню. Потрібно логічно поєднувати всі речення.

Приклади початку імпровізаційних історій:

«В дитинстві я мріяв бути психологом...»;

«Одного разу мене запросили провести тренінг для учнів школи...»

Теми для імпровізаційних історій:

«Мій перший досвід оратора».

«Мій перший день в університеті».

Варіанти. Завдання можна виконувати як з усією групою разом, так і поділити на підгрупи і провести конкурс на найцікавішу імпровізаційну історію.

Метод «Коло ідей». Метою методу є залучення всіх студентів до активної мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Можна використовувати як загальне обговорення певного питання або як доповіді від малих груп. У риторичній підготовці цей метод цікаво застосовувати для висловлення студентами власних, креативних ідей, коли кожен студент подає по одній ідеї по черзі.

Завдання «Складові публічного виступу»

Мета: активізація теоретичної інформації, розвиток креативного, самостійного мислення та розвиток мовленнєвих навичок – логічно обґрунтовувати свою думку.

Тривалість: 5-10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Структура публічного виступу складається із 3 частин: вступ, основна частина, висновок. Продовжте список складових публічного виступу. Обґрунтуйте свої відповіді.

Можливі відповіді:

Вступ: самопрезентація, запитання до аудиторії, «презентація презентації», посилання на попереднього спікера, «дорогою сюди», історія, подія, цитати, приказки, прислів'я, жарт, почуття, емоції, художні засоби, метафора, синекдоха (число що вражає), комплімент тощо.

Навчальні дискусії. Велике значення для розвитку риторичних знань, умінь і навичок мають *навчальні дискусії* як метод колективного навчання. Дискусія – це один із методів групового обговорення, виступає у ролі найважливішої форми інтелектуального спілкування, є ефективним способом переконання та публічним обговоренням будь-яких проблем чи питань [5, с. 146-150].

Метою навчальних дискусій є розвиток вміння добирати аргументи й контраргументи логічного характеру, приклади, факти, виявляти причинно-наслідкові зв'язки; розвинути культуру спілкування (коректність, толерантність, повага до співрозмовника, культура мовлення). Ці моменти в контексті риторичної підготовки не є прямими дидактичними завданнями, а не побічними виховними цілями, як в інших дисциплінах [23, с. 110].

Як метод колективного обговорення певної теми, питання, вирішення проблеми варто застосовувати різні види дискусій.

Найбільш поширеною є *групова дискусія*, яку визначають як колективне обговорення певного питання для досягнення загальної думки щодо неї, відбувається колективне зіставлення думок, інформації з обговорюваної теми. Дискусія організовується як процес діалогічного спілкування учасників, у ході якого відбувається формування практичного досвіду спільної участі в обговоренні й вирішенні теоретичних і теоретико-практичних проблем, а в контексті риторичної підготовки забезпечується реалізація основних принципів формування риторичної компетентності – діалогічності та мисленнєво-мовленнєвої активності.

У риторичній підготовці дискусія є одним із основних методів розвитку навичок спілкування, тому варто урізноманітнювати цей метод, організовуючи такі види дискусій: *дискусія групами*, коли створюються групи відповідно до поглядів розв'язання проблеми; *дискусія «аргумент – контраргумент»*, в якій одна група пропонує свій аргумент, інша висуває проти нього свій контраргумент. Цікавою для розвитку креативного, критичного мислення є *проблемно-орієнтовна дискусія* – обмін інформацією та ідеями для знайдення правильного рішення проблеми та досягнення єдиного погодження [66, с. 131-132; с. 183-184].

Завдання «Що я знаю про дискусію?»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність, розвиток навичок проведення дискусії.

Тривалість: до 10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Студенти відповідають на питання. Висловлюються всі студенти.

1) Пригадайте відомі вам телепередачі, в основу яких покладено дискусію.

2) Які теми телевізійних дискусій вам запам'яталися?

- 3) Які тези формулювалися у процесі дискутування?
- 4) Пригадайте ведучих таких передач. Чим сподобалася (або не сподобалася) вам робота цих ведучих?
- 5) Чи запам'ятався вам хтось із дискусантів і чим саме?
- 6) Чим, на вашу думку, пояснюється популярність теледискусій (ток-шоу)?
- 7) Пригадайте дискусії, які виникали у вас на заняттях. Щодо яких проблем виникали незгоди?
- 8) Чи вдалося вам у процесі обговорення порозумітися?
- 9) Що сприяло і що ставало на заваді порозуміння?
- 10) Чи вважаєте ви дискусії корисними? Чому?

Завдання-дискусія «Соціальні мережі: простір для спілкування чи прихована небезпека?»

Мета: розвиток умінь та навичок участі у дискусії, культури спілкування (культура мовлення, толерантність, демократичність, повага співрозмовників).

Тривалість: 20 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис і завдання. Студенти опрацьовують матеріал щодо проведення дискусії. Студенти формулюють перелік питань для обговорення та інформацію на тему: «Соціальні мережі: простір для спілкування чи прихована небезпека?»

Орієнтовні питання для обговорення:

- Чи спілкування в соціальних мережах є корисним?
- Чи спілкування в соціальних мережах є безпечним?
- Спілкування дітей в соціальних мережах: плюси чи мінуси?
-

Студенти готують інформацію, заповнюючи таблицю з позиції «так» і «ні»:

З ПОЗИЦІЇ «ТАК»	З ПОЗИЦІЇ «НІ»
1. Користь соціальних мереж	
2. Безпека соціальних мереж	
3. Діти в соціальних мережах: плюси чи мінуси	

Правила дискусії:

- дотримання регламенту;
- взаємоповага;
- лаконічність;
- говорити по черзі тощо.

Студенти обговорюють тему, висловлюючи свої думки.

Методи розвитку навичок публічного виступу

Оскільки майстерність *публічного виступу* є найвищим рівнем риторичної підготовки, необхідно постійно удосконалювати навички ефективного публічного виступу. Важливо, щоб вже з першого заняття студенти усвідомили вагомість майстерності виступати перед публікою. Найкраще усвідомлення, розуміння та аналізування власних можливостей можливе лише у результаті практики. Тому необхідно застосовувати різноманітні методи розвитку публічного виступу на кожному занятті. Це можуть бути заздалегідь підготовлені промови як вид домашнього завдання; виступи, підготовлені в заданий проміжок часу на занятті (групова підготовка чи індивідуальна); виступи-імпровізації (виступи без жодної підготовки).

Цікавим досвідом є організація і проведення тематичних занять в контексті розвитку навичок публічного виступу за тематичними

блоками. Тематика виступів може бути різноманітна. Пропонуємо такі тематичні блоки:

Тематичний блок «Рекомендую прочитати психологові» (презентація книги в аспекті вирішення певної проблеми: професійний аспект). Цей блок розкриває зацікавлення студентів, їхні погляди, адже книга захоплює, змінює погляди і допомагає вирішити певні проблеми. Важливим аспектом цього блоку також є розвиток навичок виголошення мотиваційної промови. Цей тематичний блок об'єднує захоплення і професійний розвиток студентів-психологів. Можна пропонувати публічні виступи у різноманітних аспектах, наприклад:

- ✓ презентація навчальної книги з психології, яку повинен прочитати майбутній психолог;
- ✓ презентація художньої книги, яка зацікавила, вразила і одночасне розкриття якоїсь психологічної проблеми, яку можна вирішити, прочитавши пропоновану книгу.

Основне завдання до змісту публічного виступу – не переказувати зміст книги, а зацікавити аудиторію, тобто враховувати всі аспекти і закони ефективного публічного виступу.

Цікавим досвідом є те, що студенти приносять ці книги і обмінюються для прочитання. Таким чином реалізується професійне спрямування риторичної підготовки.

Тематичний блок «Видатні оратори-психологи: секрети успіху». Під час курсу «Риторична майстерність практичного психолога» варто пропонувати підготувати публічні виступи про відомих психологів-ораторів: проаналізувати риторичні аспекти їхніх публічних виступів, визначити секрети успіху тощо.

Тематичний блок «Заняття-конференція» (присвячена певній даті, події, ситуації). Як показує практика, ефективним і цікавим для студентів-психологів проводити заняття-конференцію до Дня психолога. Студенти, консультуючись з викладачем, вибирають тему і готують тези доповідей.

Тематичний блок «Як зробити життя кращим: психологічний аспект» (мотиваційні виступи, які розкривають певні проблеми професійного спрямування). Для студентів-психологів вибір теми публічного виступу щодо розкриття різноманітних аспектів психології (фільми, музика, подорожі, робота тощо). У цьому блоці доцільно підсилити виступ прикладом із власного життя, відомих чи близьких людей, сторітелінгом.

Тематичний блок «Невербальна комунікація психолога». Питання невербальної комунікації є надзвичайно широке. Заняття на цю тему цікаво провести у формі публічних виступів студентів, оскільки кожен студент має змогу не лише самостійно підготувати цікаву інформацію, але й показати на прикладі. Такі інформаційно-практичні виступи сприяють кращому запам'ятовуванню поданого матеріалу.

Тематичний блок. Психологічні аспекти ораторської майстерності. Тематика цього блоку для студентів-психологів сприятиме розвитку професійно-риторичних знань, погляду на ораторське мистецтво крізь психологічні аспекти.

Тематичний блок. Психологія сьогодні. Публічні виступи на теми професійного спрямування сприятиме інтегруванню професійних та риторичних знань, умінь і навичок та є важливою складовою розвитку саме професійно-риторичних навичок. Під час вибору теми публічного виступу необхідно врахувати зацікавлення одногрупників, її актуальність, висвітлити проблематику та подати вирішення проблемних питань.

Тематичний блок «Хобі». Важливим аспектом цього блоку є розвиток навичок виголошення мотиваційної промови – переконати і зацікавити своїм виступом, надихнути на певну діяльність. Теми можуть бути різноманітними.

Як свідчить науково-методична література та показує практика викладання, найкращі промови можуть бути лише за умови зацікавлення доповідачем темою публічного виступу. Для цього, на

нашу думку, доцільно пропонувати студентам самотійно обирати теми відповідно до тематики запропонованих блоків. Важливо, щоб теми публічних виступів у відповідних блоках, тобто на кожному занятті, не повторювалися. Для реалізації цього аспекту варто використовувати інформаційно-комунікаційні технології, зокрема цікавим є застосування мобільних додатків чи соціальних мереж для комунікування. Вважаємо, що впровадження такого аспекту сприятиме зацікавленню студентів, розвитку мотиваційної складової студентів до підготовки, активізації студентів до пошуку цікавих ідей, а для викладачів – забезпечення контролю у виборі тем, постійної дистанційної взаємодії, заохочення та сприяння позааудиторного спілкування.

Практикою показано ефективність такого впровадження та зацікавленість студентів у такому навчанні. Наприклад: створення групи у мобільному додатку *Viber* чи *Telegram* забезпечить можливість надання інформації про обрану тему, що сприятиме різноманітності та неповторюваності обраних самотійно тем, а викладачеві на заняттях простежити послідовність і взаємозв'язок виступів та забезпечити постійну активізацію студентів, увагу, бути завжди готовим вийти до аудиторії.

Важливим аспектом є запитання до оратора та колективне обговорення таких публічних виступів в аспекті покращення, доповнення, виділення сильних сторін у виступі та пропозицій і побажань розвитку надалі.

Реалізація проведення таких занять для розвитку майстерності публічного виступу у ЗВО може мати деякі труднощі, зокрема велика кількість студентів у групі і часові обмеження, оскільки важливо, щоб всі студенти були задіяні до публічних виступів певного тематичного блоку в межах одного заняття. Дуже важлива організація проведення. Пропонуємо заздалегідь встановлювати правила:

✓ час публічного виступу – 3-5 хв. (можна варіювати відповідно до кількості студентів);

✓ запитання – не більше п'яти,

✓ колективне обговорення – 2-3 студенти надають відгуки.

Для реалізації всіх зазначених аспектів публічного виступу та забезпечення зворотного зв'язку можна, розподіливши ролі серед студентів групи. Пропонуємо такі функціональні ролі:

✓ тайм-менеджер (студент, який стежить за часом);

✓ експерт з культури мовлення (фіксує помилки і в кінці виступу чи заняття озвучує їх);

✓ експерт зі побудови промови (структури публічного виступу);

✓ експерт зі змісту;

✓ експерт з невербальної комунікації;

✓ експерт, який оцінює засоби активізації уваги слухачів.

Освітній процес у вищій школі має будуватися на основі дотримання норм етики і моралі, націлений на усвідомлення студентами основних правил професійної етики, норм культури спілкування та поведінки у майбутній професійній діяльності. У нашій культурі мало толерантності до помилок, проте саме для формування риторичної компетентності викладачеві важливо не виправляти, не критикувати, а підтримувати і підказувати.

Завдання на розвиток навичок публічного виступу, рефлексії:

Завдання: «Розвиток публічного виступу».

Мета: розвиток навичок публічного виступу, розвиток навичок аналізування виступу своїх одногрупників

Тривалість: 30-40 хв. (публічний виступ – до 3 хв. для кожного, обговорення 2-3 хв.)

Кількість учасників: не більше 15

Опис. Студенти заздалегідь обирають тему виступу (див. додаток 2). На занятті студенти виступають по черзі. Інші уважно

слухають промови ораторів, аналізують та під час обговорення висловлюють пораду для покращення промови. Таким чином слухачі теж здобувають певний досвід. Після кожного виступу кожен може дати добру, дружню пораду, як виступ зробити сильнішим, переконливішим, яскравішим. (Поради надають за критеріями, які наведені у таблиці).

Коментар. Допомагаючи колезі добрими порадами, ми самі вдосконалюємося як оратори, адже кожен учасник виступає одночасно і доповідачем і рецензентом.

Варіанти. Цей метод можна застосовувати і для розвитку навичок імпровізаційного публічного виступу.

Завдання на розвиток навичок самопрезентації:

Завдання – самопрезентація: «Я – не я».

Мета: розвинути навички публічного виступу, навички самопрезентації

Тривалість: 20-30 хв. (публічний виступ – до 2 хв. для кожного)

Кількість учасників: не більше 15

Опис. Подумайте, який актор найкраще відображає Вашу індивідуальність. Від імені цього актора створіть промову-самопрезентацію, розкрийте риси характеру, які вам найбільше імпонують. Студенти вгадують актора.

Запитання для обговорення:

Чому Ви обрали для себе саме цього актора?

Чи легко Вам було асоціювати себе з певною людиною?

Чи вдало і доступно розкрито особистість актора?

Завдання на розвиток імпровізаційного публічного мовлення:

Завдання: «Різні/рідні слова»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність, розвиток імпровізаційного логічного мовлення

Тривалість: 3-5 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Опис. Студент загадує 3 слова, які нічим не пов'язані між собою, наприклад: *психолог, будинок, вірус.* Інший складає логічну розповідь з цих слів.

Обговорення: Чи легко було скласти розповідь без підготовки? Які емоції виникали?

Завдання: «Посиденьки з друзями».

Мета: дізнатися цікаву інформацію про своїх одногрупників, краще пізнати один одного завдяки невимушеному спілкуванню, розвинути навички імпровізаційного публічного виступу

Тривалість: 20-30 хв. (публічний виступ – до 2 хв. для кожного)

Кількість учасників: не більше 15

Матеріали: картки з написаними темами для спілкування.

Опис. Кожен учасник по черзі витягає по одній картці і розкриває запропоновану тему без підготовки.

Орієнтовані теми:

1. Найкращий день Вашого життя.
2. Ваша найцікавіша подорож.
3. Останній фільм, який найбільше Вас вразив.
4. Остання книга, яка найбільше Вас зацікавила.
5. Людина, яка найбільше вплинула на Вас у житті.
6. Як Ви обрали свою майбутню професію?
7. Як Ви визначаєте, що добре, а що погане?
8. Як Ви уявляєте своє життя через 10 років?
9. Ваше ставлення до соціальних мереж.
10. Ваш найяскравіший спогад із дитинства.
11. Що б Ви прибрали зі свого життя?
12. Три речі, які роблять Вас щасливими.
13. Три речі, які роблять Вас нещасними.
14. Розкажіть про своє найбільше досягнення.
15. Що Ви змінили б у своєму вихованні, якби могли?
16. Де і коли Ви хотіли б жити (окрім нашого часу)?

Завдання на розвиток навичок сторітелінгу:

Завдання: «Таємні слова»

Мета: розвиток імпровізаційного публічного виступу, розвиток навичок логічно будувати висловлювання

Тривалість: 10-15 хв. (публічний виступ – до 2 хв.)

Кількість учасників: не більше 15

Опис. Студент таємно загадує іншому 5 слів, які нічим не пов'язані між собою, наприклад: *колобок, літак, квіти*. Інший перед аудиторією без попередньої підготовки розповідає історію, яка має мати логічний зміст. Студенти відгадують таємні слова.

Порада: Вже перед виступом придумайте основну ідею, яку ви хочете донести, навколо якої вже долучайте таємні слова. Адже основа публічного виступу – це ідея.

Питання для обговорення: Чи легко було виступати без підготовки? Які емоції виникали? Які емоції виникали? Чи легко відгадати таємні слова? Чи була логічною ваша розповідь?

Завдання «Сторітелінг – хто ми»

Мета: розвиток навичок сторітелінгу.

Тривалість: презентація 2-3 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. Під час сторітелінгу рекомендують дотримуватися основних принципів, зокрема: добре знай те, про що розповідаєш; готуйтеся старанно, але майте місце для імпровізації; будь впевненим і переконливим у своїх поглядах; будь щедрим на історії і прагни змінити аудиторію тощо [79 р. 37-44], адже «сторітелінг – це не про те, що ми робимо, сторітелінг – це про те, хто ми» [78].

Завдання і опис. Створіть переконливий публічний виступ у формі сторітелінгу.

Обговорення: Яка роль історій в публічному виступі? Як впливають історії на слухачів? Чи вдалося донести інформацію?

Завдання. «Від сліз до сміху».

Мета: розвиток навичок переконливого публічного виступу

Тривалість: презентація 2-3 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. «Драма розбиває наше серце, а потім зцілює його» (Ден Роум). На думку Дена Роума, драма – це мандрівка «від сліз до сміху», за допомогою драми ми змінюємо переконання аудиторії. Оскільки драма спрямована просто нам у серце, вона отримує відгук на найвищому рівні правди. Нам лише потрібно торкнутися правильних струн у душах наших слухачів – і зміни, які ми викликали, житимуть вічно [58 с. 148-181].

Завдання і опис. Створіть переконливий публічний виступ, в основі якого буде драматична історія. Побудувати свою промову за наведеною структурою [58 с. 148-181]:

1. *одного чудового дня...* (рік, місяць, дитинство тощо...);
2. *виклик* (як грім серед ясного неба виникає виклик, який ми не можемо ігнорувати);
3. *криза поглиблюється* (поки ми розв'язуємо проблему, ситуація погіршується і ми опиняємося на дні);
4. *дно* (найгірше: усе марно, надії нема);
5. *відкриття* (раптом ми бачимо вихід зі скрутного становища);
6. *сходження* (завдяки нашим здібностям ми знаходимо вирішення проблеми);
7. *повернення* (ми не лише повернулися, а й відкрили для себе нові можливості, здібності ...);
8. *урок* (якщо шукати вихід, він завжди знайдеться).

Обговорення: Яка роль історій в публічному виступі? Як впливають історії на слухачів? Чи вдалося донести інформацію?

Варіанти. Цей метод можна застосовувати і для розвитку навичок сторітелінгу.

2. Методи кооперативного навчання в риторичній підготовці студентів-психологів (етап розвитку)

Ефективна робота кооперативної групи залежить від вміння взаємодіяти, співпрацювати, тому передбачено певний розподіл обов'язків і ролей:

✓ *спікер* (проводить інструктаж щодо мети, завдань і алгоритму виконання навчального завдання; залучає до роботи всіх учасників; ініціює дискусію за змістом пропозицій; пропонує учасникам висловлюватися по черзі; проводить попереднє голосування щодо прийняття спільних рішень; здійснює опитування членів групи відповідно до завдань; підбиває підсумки спільної діяльності тощо),

✓ *аналітик* (аналізує роботу учасників групи; зіставляє роботу кожного з учасників; порівнює, критично оцінює відповіді, пропозиції; спонукає до прийняття спільного рішення тощо),

✓ *презентатор* (доповідає про результати роботи групи, представляє узгоджене рішення чи найбільш доцільний варіант, аргументує висловлені позиції тощо),

✓ *тайм-менеджер* (стежить за часом виконання роботи, відповідає за регламент тощо),

✓ *секретар* (веде записи результатів роботи групи, висловлених учасниками під час обговорення думок, пропозицій, інноваційних ідей, нестандартних підходів; бере участь в обговоренні тощо),

✓ *координатор* (організовує комунікативне співробітництво; стимулює комунікативну активність учасників (досягати рішень, компромісів, шукати нові ідеї щодо вирішення проблеми; гармонізує психологічний комфорт групи тощо) [64].

Метод «навчання в команді» націлений на командну роботу, досягненню цілей і мети групи та її успіху. Використання цього

методу націлене на пізнання нового разом, де кожний член групи оволодів необхідними знаннями, набув необхідних умінь і навичок. Основними принципами є: «нагороду» команда (група) одержує одну на всіх (оцінка, заохочення тощо); групи не змагаються між собою, оскільки мають різні завдання; акцент на удосконаленні власних попередніх результатів, тобто порівнюється власний розвиток [66, с. 102-103].

Завдання «Від ідеї – до слухача»

Мета: активізація теоретичної інформації, розвиток креативного, самостійного мислення, мовленнєвих навичок, логічно обґрунтовувати свою думку, працювати в команді

Тривалість: 2-30 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Опис. Публічні виступи складаються з трьох важливих чинників (трьох папок) ідея – оратор – аудиторія. Уявіть собі, що Вам потрібно презентувати свою діяльність, організацію тощо. Заповніть папки необхідною інформацією. Підготуйте доповідь-презентацію, враховуючи такі основні моменти.

- 1) Ідея (що б я хотів сказати?).
- 2) Оратор (який я? чому я?).
- 3) Моя аудиторія (для кого? Хто вони?).

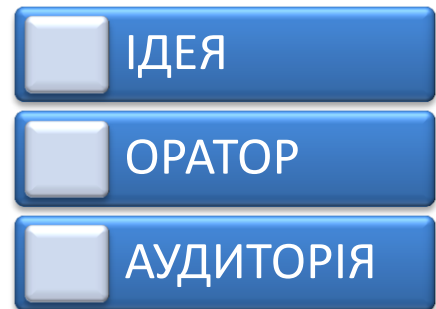
Варіанти. Завдання можна виконувати як індивідуально, так і в межах створеної кооперативної групи.

Завдання «Звіт – це не лише факти»

Мета: розвиток навичок презентації, публічного виступу у формі звіту (вміння презентувати звітну інформацію не лише через факти), розвиток навичок працювати в команді

Тривалість: презентація 2-3 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. Звіти є найпоширенішим типом презентацій у професійній діяльності будь-якого фахівця, проте саме такі презентації часто не вдаються, тобто є нецікавими. «Посередній звіт містить лише факти, хороший звіт вдихає інформацію в життя» [58 с. 66-67]. Розповіді про дані, цифри впливають на серце та розум, проте нематеріальні речі, такі як мудрість, зацікавлення і захоплення, завжди надихатимуть людей до дій, які не можна виміряти [79 р. 23].

Завдання і опис. У межах кооперативної групи створіть презентацію у формі звіту, в основі якої не лише факти, а факти перетворіть на цікаву історію, побудовану за принципом шести типів мислення: Про що чи про кого? Де? Коли? Скільки? Як? Чому? Перш ніж будувати свою промову, подумайте і створіть такий сценарій:

Ідея: ...

Ми: ...

Аудиторія: ...

Побудуйте свою промову за наведеною структурою:

1. Чому ми? (чому ми презентуємо звіт).
2. Хто і що? (про кого чи про що буде звіт).
3. Де і коли? (інформація про те, що є зараз)
4. Як і скільки? (цифри, дані, кількість чогось, сума грошей тощо).
5. Чому (коло замикається і повертаємося до початку).

Послухайте промову Ганса Рослінга на TED Talks, яку вважають прикладом однієї з кращих презентацій (інформаційного звіту), в якій можна простежити таку структуру:

1. Чому? (є не розуміння суті бідності).
2. Хто і що? (інформація про багатство і бідність, про батьків і дітей смертність тощо).
3. Де і коли? (увесь світ, усі XX ст.)

4. Як і скільки? (освіта – добробут, добробут – тривалість життя) [58 с. 74-93].

Обговорення: Чи було правильно сформовано ролі в групі? Які виникали труднощі роботи в команді?

Завдання «Покажи мені, як»

Мета: розвиток навичок переконливого (вміння пояснювати про можливості, ідеї тощо) публічного виступу, розвитку навичок працювати в межах кооперативної групи

Тривалість: презентація 2-3 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. За допомогою пояснення ми даємо аудиторії нові знання та можливості [58 с. 94].

Завдання і опис. У межах кооперативної групи створіть переконливий публічний виступ, в основі якого пояснення можливості, ідеї тощо. Перш ніж будувати свою промову, подумайте і створіть сценарій, давши відповіді на такі запитання:

Ідея: ...

Ми: ...

Аудиторія: ...

Побудуйте свою промову за наведеною структурою:

1. Поточна ситуація (де ми зараз є, куди прямуємо, що є нашою метою).

2. Наш маршрут (план для досягнення нашої мети).

3. Наш перший крок (реалізація певної мети починається з першого кроку, можливо, і найважче його зробити).

4. Наші наступні кроки (пояснення по чергово наших дій).

5. Один крок до мети (аналіз того ,наскільки ми багато досягнули).

6. Ми досягнули мети (здобуття нових знань чи навичок).

Нема нудних тем – є нудне викладання [58 с. 94-121].

Обговорення: Чи було правильно сформовано ролі в групі? Які виникали труднощі роботи в команді?

Проектний метод. На завершальній стадії навчання риторики ефективним вважаємо метод проєктів, що сприяє актуалізації одного з головних постулатів сучасної риторики, яка риторика покликана розвивати смак риторичної діяльності, а також створювати оптимальні умови для успішної самореалізації особистості через слово. Проектний метод у риторичній підготовці реалізується шляхом створення студентами індивідуальних проєктів та їх представлення. У процесі аудиторної роботи студенти в межах кооперативної групи визначаються з проєктами, проєктують подальшу діяльність, наприкінці презентують виконану роботу. Наприкінці вивчення курсу потрібно передбачити організацію, проведення оцінювання виконаних індивідуальних студентських проєктів [44].

Проектний метод на різних його етапах формує у студентів такі вміння: орієнтуватися в інформаційному просторі; практично і творчо мислити; відчувати, формулювати і вербально представляти проблему; самостійно активізувати свої знання у процесі публічного виступу, тобто мислити публічно; прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів мовленнєвої поведінки; знаходити вихід з тих чи інших ситуацій тощо. Проектна діяльність сприяє розвитку комунікативних, особистісних, соціальних, літературно-лінгвістичних, математичних, художньо-соматичних, маніпулятивних і технологічних здібностей. Найсильнішою стороною проєктного навчання, на думку дослідників, є створення позитивної мотивації для самоосвіти [14, с. 34].

Робота над проєктом складається з кількох етапів, які ми адаптували до риторичної підготовки майбутніх психологів. На кожному з цих етапів відбувається комунікативна взаємодія між суб'єктами педагогічного процесу, у ході якої студенти отримують корисну інформацію, з'ясовують нові для себе факти, здійснюють особистісно і професійно значущі відкриття. На основі аналізу,

порівняння, систематизації й узагальнення отриманих відомостей у них активізується розумова діяльність.

Етапи роботи над проєктом.

1. Підготовчий: визначення ситуації, прихованої в ній проблеми, накреслення шляхів щодо її вирішення.

2. Планування: розподіл обов'язків учасників проєкту, формування програми його реалізації, розроблення плану в цілому та конкретних дій учасників.

3. Дослідження: накопичення інформації, необхідної для втілення розробленого плану дій.

4. Презентація проєкту: проведення французької вечірки в навчальному ресторані (кафе, барі).

5. Визначення ефективності: оцінка самої діяльності та її результатів. [59, с. 267]

Завдання «Соціально-психологічний проєкт»

Мета: активізація розумової креативної діяльності, розвиток навичок створення проєкту, працювати в команді, презентації проєкту.

Тривалість: протягом семестру, презентація 20 хв.

Завдання. У межах кооперативної групи створіть соціально-психологічний проєкт для вирішення певної проблеми, актуальної в цей час.

Етапи роботи над проєктом.

1. Підготовчий: визначте проблему, накресліть способи її вирішення.

2. Планування: майбутні психологи розподіляють ролі та завдання, над якими працюватимуть (готують інформацію з обраної теми; теми тренінгів, бесід, які будуть розглянуті; графічне представлення проєкту в соціальних мережах тощо).

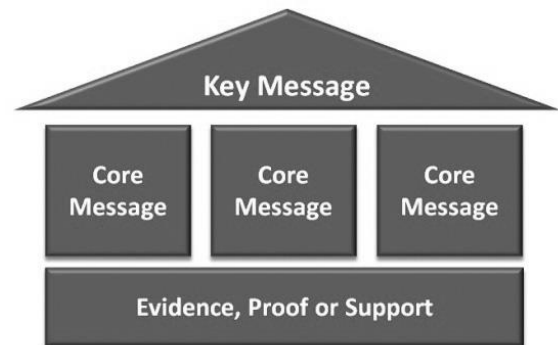
3. Дослідження: пошук студентами інформації щодо обраної теми.

4. Презентація проєкту: презентація проєкту, де кожен бере участь у представленні (опис, мета, зміст, презентація тощо).

5. Визначення ефективності: спільне обговорення, визначення недоліків, дискусія щодо результативності проєкту, аргументація своїх думок [59, с. 267].

Завдання «Message House»

Мета: розвиток навичок структурування переконливого публічного виступу, вміння будувати промову та виступати коротко, висвітливши основні положення, працювати в групі, представлення проєкту.

Тривалість: презентація 2-3 хвилини.

Кількість учасників: не більше 15.

Коментар. Технологія *Message House* отримала таку назву від її поширеного графічного представлення: підвал, поверх (кімнати) і дах. Технологія побудована на жорсткому структуруванні інформації при підготовці до публічного виступу: вся інформація, необхідна для виступу, укладається на один аркуш паперу. При цьому вона особливим чином розташована, що полегшує доступ до неї при забуванні тексту.

Опис і завдання. У межах створеної групи створіть промову (представлення соціально-психологічного проєкту) за технологією *Message House*: сформулювати послання, продумати три аргументи, підібрати докази (підстави):

- послання (key message, umbrella message, main message) –це зміст промови, провідна ідея, яка залишається в головах наших співрозмовників після того, як публічний виступ завершений;

- аргументи (core message) – це те, на чому «тримається» ключове послання. Вони відповідають на питання «чому». Чому ви вважаєте це важливим? Чому ви це стверджуєте?

- підстави (evidence, proof and support) – обґрунтування аргументів, наведення доказів, прикладів, звертання до досвіду.

Аналіз. Проаналізувати промову за такими її складовими:

- ✓ назва промови;
- ✓ послання;
- ✓ три аргументи;
- ✓ докази;
- ✓ реакція слухачів.

Питання для обговорення. Чи було очевидним ключове послання? Як сприйняли промову слухачі? [63, с. 19].

Завдання «Elevator Speech»

Мета: розвиток навичок структурування переконливого публічного виступу, вміння будувати промову та виступати коротко, висвітливши основні положення, працювати в команді

Тривалість: тривалість 20 хв. (презентація 30 секунд або 100–150 слів).

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. *Elevator Speech* (Презентація в ліфті) (*Elevator Speech* або *Elevator Pitch*) – коротка розповідь про концепцію проєкту або сервісу. Термін відображає обмеженість за часом – довжина презентації повинна бути такою, щоб вона могла бути повністю розказана за час поїздки на ліфті, тобто близько тридцяти секунд або 100–150 слів.

Враховувати час, який відведений на промову, теж важливо у процесі підготовки. Відомий такий вислів: *«Якщо треба виступати 10 хвилин, то на підготовку потрібно тиждень. Якщо – одна година, тоді потрібно два дні. Якщо ж час виступу необмежений, його вже можна розпочати»*. Тобто, майстерності викласти основні

ідеї за кілька хвилин потрібно вчитися. Також не варто забирати час інших, потрібно підготуватися так, щоб залишити час на запитання чи обговорення.

Опис і завдання. У межах групи скласти промову за технологією Elevator Speech. Обрати об'єкт (проект, технологію) сформулювати мету, відповісти у промові на ключові питання, витримати регламент, провести репетицію. Виступити з промовою, чітко виконуючи регламент 30 секунд.

Аналіз. Проаналізувати промову за такими її складовими:

- ✓ назва промови;
- ✓ промова;
- ✓ реакція слухачів.

Питання для обговорення. Чи було очевидним ключове послання? Як сприйняли промову слухачі? [63, с. 20].

Метод «Риторичне портфоліо». Для формування риторичної компетентності цікавим буде використання риторичного портфоліо, яке дає змогу представити особистість крізь призму ораторського мистецтва, оскільки відображає особистісне та професійне зростання і розвиток. Під портфоліо (від англ. portfolio – портфель, папка) розуміють теку документів з навчальної дисципліни, яку наповнюють студенти. Популярним нині є метод мовного портфоліо для опанування мови [29]. Портфоліо сприяє інтеграції викладання та оцінювання. Метод риторичного портфоліо дасть можливість вирішити низку педагогічних завдань: підтримувати і стимулювати навчальну мотивацію тих, хто навчається; заохочувати їхню активність і самостійність, розширювати можливості навчання та самонавчання; розвивати навички рефлексії та самооцінювання; формувати вміння вчитися – ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність [70., с. 96-97].

Завдання «Портфоліо оратора»

Мета: залучення студентів до вивчення термінів шляхом укладання риторичного тлумачного словника, ознайомлення з теорією та історією риторики, видатними риториками Античності, України та сучасного світу, розвиток навичок кооперативного навчання.

Тривалість: протягом семестру

Завдання. Учасники об'єднуються в групи, і спільно укладають риторичне портфоліо, в якому буде розмішена цікава і актуальна інформація з теорії та історії риторики, видатних риторів Античності, України та сучасного світу, а також власний риторичний тлумачний словник. У кінці семестру передбачена презентація портфоліо учасниками групи.

Вправа «Риторичне портфоліо психолога»

Мета: залучення студентів до ознайомлення з видатними риториками-психологами, розвиток навичок аналізування риторичних аспектів їхньої діяльності, розвиток навичок кооперативного навчання.

Тривалість: протягом семестру

Завдання. Учасники об'єднуються в групи і спільно укладають риторичне портфоліо психолога, в якому розміщують цікаву інформація про видатних психологів-риторів, описують основні риторичні аспекти професійної діяльності психолога.

Методи групового дослідження

Завдання «Життєвий та професійний кодекс психолога»

Мета: рефлексія та вербалізація життєвих та професійних цінностей та принципів.

Тривалість: 30 хв.

Обладнання: картки з зображенням приголосних та голосних букв українського алфавіту.

Опис: Картки розподіляються між учасниками групи. Завдання для учасників – сформулювати декілька значущих для них особисто та світу в цілому життєвих та професійних правил, які б розпочиналися на букви, написані на картках. По закінченні роботи групі пропонується прочитати сформульовані закони, дотримуючись алфавітного порядку. Таким чином, групою створюється єдиний життєвий та професійний кодекс психолога [55].

Завдання «Творче життя»

Мета: перенесення розгляду проблем креативності в область щоденних життєвих реалій.

Тривалість: 15 хв.

Опис та завдання: Учасники об'єднуються в групи та отримують завдання: «сформулювати перелік рекомендацій, які дозволять зробити більш творчим власне життя». В перелік бажано включити рекомендації щодо впровадження творчих підходів до професійного життя. Сформульовані рекомендації повинні бути реальними і мати можливість бути практично впроваджені більшістю учасників в життя. Представники від кожної команди презентують свої рекомендації та коротко пояснюють, як саме їх дотримання допоможе зробити власне життя більш творчим.

Для обговорення можна запропонувати рекомендації, створені фахівцями з психології креативності: регулярно виконуйте фізичні вправи; слідкуйте за тим, щоб ваша дієта була різноманітною і збалансованою; опануйте техніки релаксації та медитації; удосконалюйте впевненість в собі; ведіть щоденник, робіть замальовки, пишіть вірші, короткі оповідання та пісні; читайте художню літературу, розвивайте уяву; замислюйтеся про альтернативні способи використання предметів, з якими ви маєте справу в повсякденному житті; займіться живописом або скульптурою; відвідайте місця, що надихають; займіться справами, про які ви зазвичай не думали; намагайтеся бути більш спонтанними

і товариськими; дивіться комедії і прагніть сформувати свій власний гумористичний стиль; слухайте класичну музику; регулярно шукайте способи вирватися з вашої «зони комфорту»; намагайтеся виконувати свої щоденні рутинні обов'язки різноманітними способами; заводьте нових друзів і розширюйте своє коло спілкування; думайте про себе як про творчу особистість; думайте про креативність як про спосіб існування; розвивайте бунтарські риси характеру; привчіть задавати собі питання: «А що якщо ...?»; не засиджуйтеся перед телевізором; дозвольте собі мріяти; не бійтеся опинитися неправим або зробити помилку; не виносьте поспішних суджень; цікавтеся абсолютно всім! [55].

3. Методи тренінгового навчання в риторичній підготовці студентів-психологів (етап актуалізації)

Тренінги зі спілкування (тренінг комунікативної, риторичної компетентності). Нині у вищій школі найбільш популярними є тренінги зі спілкування (тренінг комунікативної, риторичної компетентності), оскільки в контексті спілкування особистість реалізується на різних рівнях: взаємовплив, діяльність, обмін інформацією, сприймання, міжособистісні відносини, а також обмін нормами, цінностями, соціальна поведінка, які можуть відбуватися одночасно [73, с. 101]. Такі тренінги спрямовані на розвиток навичок спілкування та належної поведінки; набуття умінь і навичок встановлювати контакт зі співрозмовником, сприймати і розуміти емоційний стан, невербальну інформацію, правильно вести бесіду, ділові переговори; розуміння і зняття бар'єрів комунікації; оволодіння конструктивними способами виходу з конфліктних ситуацій; розвиток здібностей адекватно сприймати й оцінювати свої риторичні вміння і навички (рефлексувати); формування соціально перцептивної чутливості, емпатії, співпереживання, тактовності тощо [31, с. 138].

Враховуючи особливості риторичної підготовки, пропонуємо такий план тренінгу розвитку навичок спілкування для студентів-психологів:

- мовленнєво-риторична розминка,
- творчі завдання на збільшення словникового запасу,
- розвиток монологічного мовлення, діалогічні форми роботи,
- завдання на розуміння та удосконалення невербальної комунікації,
- розвиток професійно-ситуативного мовлення (моделювання професійних ситуацій),
- аналізування та рефлексія (усна чи письмова форма).

Приклад тренінгу

«Підготовка до публічного виступу: психологічний аспект»

Мета: сформуванати у студентів розуміння значення і ролі ораторської майстерності для особистого зростання та реалізації себе у професійній діяльності.

Завдання: ознайомити із способами усунення надмірного хвилювання перед публічним виступом, методикою підготовки до публічного виступу, розвинути навички публічного виступу, навички самопрезентації.

Структура тренінгу

№ з/п	Хід заняття	Час, хв
1.	<i>Вступ. Активізація уваги учасників.</i>	5
2.	Завдання «Комплімент»	5
3.	Завдання «Відкритий мікрофон»	5
4.	Завдання «Ораторська майстерність в діяльності психолога»	5
5.	Відео кейс «Спілкування в час інформатизації : психологічний аспект»	20
6.	Міні-лекція «Страх чи хвилювання: негатив чи позитив?»	5
7.	Завдання-самопрезентація «Я – мій колега»	20
8.	Завдання-самопрезентація «Асоціація»	20
9.	Міні-лекція «Підготовка до публічного виступу»	5
10.	Завдання «Іменник. Дієслово. Прикметник»	20
11.	Завдання «Мобільна психологічна допомога»	20
12.	Завдання на саморозвиток «Риторичне портфоліо»	
13.	Домашнє завдання «Рекомендую прочитати психологові»	
14.	Завдання «Рефлексія»	5
	Усього:	120 хв.

Вступ. Активізація уваги студентів

Прокоментуйте вислів:

«Хто багато стріляє, ще не стрілець, хто багато говорить, ще не оратор» /Конфуцій/.

«Коли оратор готує свій виступ, то він грає роль шеф-кухаря, який готує страву (виступ) для слухачів. При цьому його завдання - збалансувати «смачне» та «корисне» (емоції та логіку)» /А. Степура/.

Властивості, що надають мовленню особливої енергетики: *артистизм; упевненість; дружлюбність; щирість; об'єктивність; зацікавленість...*

Додайте своє бачення....

Завдання «Комплімент»

Мета: покращення атмосфери та скорочення дистанції в спілкуванні.

Тривалість: до 10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Ведучий кидає м'яч учаснику, попередньо назвавши його по імені, і говорить комплімент. Той, хто зловив м'яч, дякує за комплімент словом «спасибі», дивлячись в очі ведучому. Потім кидає м'яч іншому.

Завдання «Відкритий мікрофон»

Мета: налаштування студентів на активну мовленнєву діяльність, розвиток імпрровізаційного мовлення.

Тривалість: до 10 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Студенти продовжують речення по черзі. Висловлюються всі студенти.

Приклади речень професійно-риторичного спрямування:

- Я вирішив бути психологом, тому що...
- Моя мрія бути психологом, оскільки...
- Коли я отримаю диплом психолога, я ...
- Риторика потрібна мені для того, щоб...

– Я прагну покращити свою ораторську майстерність для того, щоб....

– Професійна діяльність потребує сформованих риторичних умінь і навичок, оскільки...

Приклади речень на творче і креативне мислення:

– Якщо б день можна охарактеризувати за допомогою кольорів, то...

– Якщо б мої відчуття можна охарактеризувати за допомогою кольорів, то...

– Якщо б мій характер можна охарактеризувати за допомогою прикметників, то...

– Якщо асоціювати себе з рослиною, то я би був(ла)..., оскільки

– Якщо асоціювати себе з казковим героєм, то я би був(ла)..., оскільки...

– Якщо асоціювати себе з актором, то я би був(ла)..., оскільки тощо...

Обговорення: Чи легко було доповнювати речення? Які емоції виникали?

Варіанти. Студент відповідає на питання і ставить іншому учасникові питання, яке має структуру «Якщо..., то...»).

Дослідження професора Стенфордської школи бізнесу Томаса Гаррела щодо діяльності студентів після закінчення школи показує, що єдиною спільною рисою, яка відрізняла успішних випускників у професійній діяльності, було красномовство. Про це ще писав Наполеон Бонапарт: «Хто не вміє говорити, той кар'єри не зробить». Тому в сучасному світі важливим аспектом є формування риторичних умінь, розвиток навичок публічного виступу задля ефективної професійної діяльності чи особистісного зростання.

Завдання «Ораторська майстерність у діяльності психолога»

Мета: створення сприятливої та відкритої атмосфери, налаштування студентів на активну діяльність, визначення розуміння у студентів значення і ролі формування риторичної компетентності для реалізації себе у професійній діяльності.

Тривалість: 10-15 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Студенти у вільній формі висловлюють думки про сутність понять «ораторська майстерність», «риторика» та висловлюють свої погляди про значення та важливість розвитку риторичних умінь і навичок у своїй майбутній професійній діяльності.

Обговорення можна проводити за такими питаннями:

1. Охарактеризуйте поняття «ораторська майстерність», «риторика». Що спільного та відмінного в їхньому розумінні?

2. Чи може будь-яка людина стати вправним оратором? Згадайте історію Демосфена.

3. Кого можемо вважати риторичною особистістю?

4. У яких професіях, на ваш погляд, ораторська майстерність відіграє важливу роль? Чи є професії, які не потребують сформованих риторичних умінь і навичок?

5. Які навички риторичної компетентності є найважливішими для вашої успішної професійної реалізації як психолога? Назвіть основні, і для якого виду психологічної діяльності вони потрібні.

8. Чи вважаєте, що у Вас є достатньо сформовані риторичні навички для майбутньої професійної діяльності?

Відео кейс «Спілкування в час інформатизації : професійний аспект»

Мета кейса: розвиток навичок обговорення проблемної ситуації та прийняття рішення, навичок публічної презентації прийнятого рішення.

Тривалість: 20 хв. (відео – до 5 хв., підготовка і обговорення – 5 хв., презентація – 2–3 хв. для кожної групи).

Кількість учасників: не більше 15.

Опис проблемної ситуації. Студенти переглядають відео з проблемною ситуацією: підлітки не вміють спілкуватися один з одним, проте майстерно спілкуються по мобільному телефону та у соціальних мережах.

Завдання. Студенти в межах кооперативної групи готують публічну (усну) презентацію, яка передбачає представлення вирішення проблемної ситуації.

Проблемні питання для обговорення чи підготовки публічної презентації:

✓ Які проблеми спілкування Ви помітили у героїв сюжету? Ваша думка з приводу виникнення такої ситуації?

✓ Чи можлива така ситуація в навчальному закладі? Чи траплялася така ситуація з вами?

✓ Які шляхи вирішення цієї проблеми? Які наслідки проблеми невміння організувати процес спілкування? [61].

Варіанти. Ця вправа може бути використана для розвитку навичок проведення дискусії як методу колективного навчання (обговорення проблемних питань в групі).

Міні-лекція «Страх чи хвилювання: негатив чи позитив?»

Кеннеді, будучи одним з найуспішніших ораторів серед американських президентів, нічого не міг вдіяти з тремтінням в колінах під час публічних виступів

Розглядаючи психологічні аспекти підготовки до публічного виступу, варто наголосити на тих емоціях, які виникають у нас найперше. Оратора-початківця, який усвідомлює важливість слова та поважає аудиторію, охоплює хвилювання (або навіть страх) уже тоді, коли дізнається про майбутню промову. Інколи цей страх є перешкодою для реалізації планів, задумів, упровадження певної

ідеї, здійснення мрії. Є різноманітні причини виникнення стану схвильованості: побоювання забути текст, невпевненість у собі, своїй підготовленості, якості змісту промови, міркування про те, що подумають чи скажуть після виступу тощо.

Дослідники ораторської майстерності стверджують, що острах публічного виступу стоїть на другому місці після страху смерті. На думку багатьох практиків, теза про те, що зі страхом публічного виступу можна і потрібно боротися, є не цілком доречною. Сучасна психологія стверджує, що найкращий спосіб зменшити хвилювання – визнати його природним явищем. Хвилювання є нормальною реакцією організму на небезпеку, звичайне явище перед виступом для будь-якої відповідальної людини. На нашу думку, немає нічого гіршого, ніж байдужа людина. Викид адреналіну, по суті, є допомогою в публічних виступах, а якщо постійно практикуватися, хвилювання поступово перетворюватиметься на збудження та задоволення. Проте під час підготовки до публічного виступу також обов'язково врахувати два взаємозалежні чинники – досвід і підготовку. При цьому, на практиці доведено: якщо досвіду недостатньо, то його замінює належна підготовка, і навпаки.

Способи усунення надмірного хвилювання.

Кожен доповідач самостійно визначає, який із психологічних прийомів для нього є найбільш дієвим, зокрема:

- сформувані настанову на внутрішній спокій, позитивний публічний виступ;
- адекватно рефлексувати (часто люди оцінюють себе «нижче», ніж нас сприймають інші);
- «знизити» важливість виступу (не переоцінювати можливі наслідки своєї промови);
- візуалізація (позитивний і успішний образ) й афірмація (позитивні фрази, які ми говоримо перед виступом);

- завчити перших сім речень (варто лише почати говорити – хвилювання зникає);
- фізичні вправи (пройтися швидко, поплескати в долоні тощо);
- вправи для дихання (подихати повільно та глибоко тощо);
- вправи для голосу (проговорити всі голосні звуки тощо);
- «своя людина в залі» (привести друзів чи «обрати друзів» із слухачів, але не можна говорити для однієї людини і зосереджувати погляд лише на ній – «пастка однієї людини»);
- регулярна практика та позитивна самооцінка (наприклад: заборонити критикувати самого себе, намагатися сприймати себе позитивно; ризикувати, пробувати, а лише тоді критикувати свої дії) тощо.

Як зазначав один з основоположників театру абсурду Семюел Беккет: *«Зазнавайте невдач знову і знову, але робіть це кожного разу краще».*

Завдання-самопрезентація «Я – мій колега»

Мета: ближче знайомство один з одним, розвинути навички імпровізаційного публічного виступу, навичок презентації.

Тривалість: 20-30 хв. (публічний виступ – до 2 хв. для кожного).

Кількість учасників: не більше 15.

Запитання для ознайомлення Навіщо нам володіти навичками самопрезентації? Коли використовуємо самопрезентацію? Навіщо мені потрібні навички самопрезентації в професійній діяльності?

Опис. Оскільки інколи важко презентувати себе, пропонується вправа презентації колеги в парах. Студенти діляться на пари і намагаються якомога більше дізнатися один про одного. Парами виходять перед групою і презентують свого колегу. Пропонуємо таку орієнтовану схему презентації:

Ім'я (представлення нестандартно, а креативно);

Навчання. Чому Ви вирішили стати психологом? Де Ви навчалися? (якщо в групі є студенти, які вступили на магістратуру і не знайомі між собою);

Ціль. Чому Ви обрали курс «Риторика» (для студентів, які обрали риторика як вибіркову дисципліну)? Чого Ви очікуєте від курсу «Риторика професійної діяльності»? Які ораторські навички Ви хочете набутти, удосконалити?

Риса характеру. Яка риса найбільше характерна Вам (яка вам подобається/не подобається, допомагає/нищить...);

Хобі. Яка справа приносить Вам задоволення?

А знаєте що.... (розповісти цікавий факт про колегу чи захопливу історія з його життя).

Варіанти. Можна презентувати від імені свого колеги або розповісти від другої особи.

Варто згадати історію успіху Дейла Карнегі, який завжди навчав людей бути впевненими у собі. За словами самого Карнегі, коли у нього закінчилися ідеї, він попросив своїх учнів ділитися власним досвідом. Саме тоді він усвідомив, що слухачі лише тоді набувають впевненості в собі, коли практикують виступи перед аудиторією, говорять про свій життєвий досвід.

Слід пам'ятати, що люди не думають про вас так багато, як вам здається. Кожен має запитати себе: що для нього провал? Всі ми коли-небудь зазнаємо поразки. Люди, які не наважуються на ризик, мають менші шанси на успіх, а єдина риса, яка часто відрізняє двох однаково талановитих людей – це відвага. Або Ви ризикнете і досягнете своєї мети, або піддастесь сумнівам і залишитесь нікому не відомим, бо саме на сміливих вчинках будується успішна кар'єра [74, с. 62-63].

Завдання – самопрезентація: «Асоціація»

Мета: розвинути навички публічного виступу, навички самопрезентації.

Тривалість: 20-30 хв. (публічний виступ – до 2 хв. для кожного).

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Подумайте, яка рослина найбільшою мірою відображає вашу індивідуальність. Складіть самопрезентацію у формі історії так, щоб передати свої особливості характеру і поведінки.

Запитання для обговорення:

Чому Ви обрали для себе саме цю рослину?

Чи легко Вам було презентувати себе таким незвичним способом?

Чи відчуваєте ви зміни в ставленні до себе чи когось із колег після гри?

Варіанти. Самопрезентація (рослина, тварина, явище природи тощо)

Міні-лекція «Підготовка до публічного виступу (складаємо сценарій)»

Цікаву методику щодо підготовки до публічного виступу рекомендує Радислав Гандапас, подаючи її через відповіді на поставлені собі запитання, які асоціюються з частинами мови (іменник–дієслово–прикметник):

Іменник: Хто? Хто буде перед вами (вік, сфера діяльності, захоплення, політичні пристрасті, сімейний стан, рівень освіченості);
Що? Що очікують, що хочуть почути, що будуть робити з отриманою інформацією, що їх тривожить (тішить);

Дієслово: Що зроблять? Що робитиме аудиторія, що повинна зробити після виступу, що ви хочете, щоб зробила (мета);

Прикметник: Які? Які аргументи можуть переконати, які факти (ідеї) можуть відштовхнути, які прийоми допустимі, які слова та вирази ефектні й ефективні [12, с. 37-39].

Визначення конкретної мети (завдань), проблеми (ідеї) виступу, аналіз аудиторії (професія, вік, стать) і врахування обсягу часу – обов’язкові чинники, які потрібно проаналізувати під час підготовки до виступу, на думку засновника школи «Майстерня Лева» Андрія Степури [68, с. 24].

Коли ми маємо мету, захоплені своєю ідеєю (погляди, явища, об’єкти, цінності тощо), переконані в її користі та успіху, ми можемо підготувати добру промову, впевнено і креативно виступити, переконливо донести цю ідею до слухачів.

Завдання «Іменник. Дієслово. Прикметник»

Мета: розвиток навичок публічного виступу, розвиток навичок аналізування виступу своїх одногрупників.

Тривалість: 20 хв. (публічний виступ – до 3 хв. для кожного, обговорення 2-3 хв.).

Кількість учасників: не більше 15.

Опис. Студенти самостійно обирають тему публічного виступу професійного спрямування. За методикою підготовки до публічного виступу Р. Гандапаса скласти сценарій публічного виступу, давши відповіді на запитання, які асоціюються з частинами мови (іменник–дієслово–прикметник):

Іменник: *Хто? Що?*

Дієслово: *Що роблять?*

Прикметник: *Які?*

Ознайомити з темою та своїм сценарієм публічного виступу групу. Врахувати їхні побажання й зауваження та підготувати публічний виступ.

Питання обговорення та аналізування. Чи актуальна тема? Чи правильно сформульована мета? Чи відповідає мета зацікавленню аудиторії? Чи представлені аргументи розкриють тему і сприятимуть переконанню аудиторії?

Враховувати час, який відведений на промову, теж важливо у процесі підготовки. Відомий такий вислів: «Якщо треба виступати 10 хв., то на підготовку потрібно тиждень. Якщо – одна година, тоді потрібно два дні. Якщо ж час виступу необмежений, його вже можна розпочати». Тобто, майстерності викласти основні ідеї за кілька хвилин потрібно вчитися. Також не варто забирати час інших, потрібно підготуватися так, щоб залишити час на запитання чи обговорення.

Завдання «Мобільна психологічна допомога»

Мета: розвиток навичок мотиваційного публічного виступу.

Тривалість: презентація 2-3 хв.

Кількість учасників: не більше 15.

Коментар. Розповсюдження бездротових технологій надало можливість користуватися сервісами охорони здоров'я через мобільний телефон – mobile health (mHealth) – для отримання невідкладної та якісної допомоги як спеціалістам, так і клієнтам. Відомі також такі україномовні мобільні сервіси для подолання психотравматизації: модифікація канадського додатку OSI Connect під назвою «Мобільна психологічна допомога», випущена на початку 2017 року україномовна версія «PFA Mobile Ukraine». Чи відомо Вам щось про ці мобільні сервіси для подолання психотравматизації?

Як відомо, більшість додатків доступні лише англійською мовою, зокрема на сьогодні нараховує тисячі одиниць специфічна категорія мобільних додатків *mental health mobile apps* – додатки підтримки душевного здоров'я. Також відомі такі мобільні додатки: *PTSD Coach, PE Coach, Beat PTSD, Bust PTSD, Breathe2Relax, Tactical Breather, T2 Mood Tracke, LifeArmor, Provider Resilience,*

AZNG Be Resilient Program, Develop Your Resilience, а додатки *Care4Caregiver* та *PFA Mobile* розроблено спеціально для фахівців як путівників у роботі з постраждалими [19].

Завдання і опис. Підготувати мотиваційний публічний виступ у вигляді презентації мобільного додатка (сервісу) для подолання психологічних проблем, підтримки душевного здоров'я тощо дотримуючись структури публічного виступу (вступ, основна частина, висновок) з обов'язковим висвітленням таких питань:

1. Коротка характеристика. Чому саме цей додаток?
2. Які переваги у користуванні зазначеного мобільного додатка.
3. Недоліки у користуванні зазначеного мобільного додатка.
4. Відеопрезентація мобільного додатка (наочне сприйняття).

Варіанти. Цей метод можна застосовувати і для розвитку навичок публічного виступу інших спеціальностей.

Завдання «Риторичне портфоліо»

Мета: залучення студентів до вивчення термінів шляхом укладання риторичного тлумачного словника, ознайомлення з теорією та історією риторики, видатними риторами Античності, України та сучасного світу, розвиток навичок кооперативного навчання.

Тривалість: протягом семестру

Завдання. Учасники об'єднуються в групи і спільно укладають риторичне портфоліо, в якому буде розмішена цікава і актуальна інформація з теорії та історії риторики, видатних риторів Античності, України та сучасного світу, а також власний риторичний тлумачний словник. У кінці семестру передбачена презентація портфоліо учасниками групи.

Домашнє завдання «Рекомендую прочитати психологові»

Мета: розвиток навичок мотиваційного публічного виступу, розвиток навичок аналізування виступу своїх одногрупників.

Тривалість: презентація 2-3 хвилини.

Кількість учасників: не більше 15.

Завдання: Підготувати презентацію книги в аспекті вирішення певної проблеми: професійний аспект. Тема має бути цікавою для одногрупників, книга має захопити, змінити погляди чи допомогти вирішити певні проблеми. Виступ має бути мотиваційним.

Публічні виступи можуть бути у різноманітних аспектах, наприклад:

✓ презентація навчальної книги з психології, яку має прочитати майбутній психолог;

✓ презентація художньої книги, яка зацікавила, вразила і одночасне розкриття якоїсь психологічної проблеми, яку можна вирішити, прочитавши пропоновану книгу.

Основне завдання до змісту публічного виступу – не переказувати зміст книги, а зацікавити аудиторію, тобто враховувати всі аспекти і закони ефективного публічного виступу.

Орієнтовні теми промов у додатку 2.

Завдання «Рефлексія»

Мета: забезпечити зворотний зв'язок щодо тренінгу.

Кількість учасників: не більше 15.

Опис і завдання. Студенти закінчують думку:

- На тренінгу я дізнався що...
- Мене здивувало, що...
- Мені сподобалось, що
- Можливо, було б краще, якби...
- Мене дратувало, що ...

4. Методи професійно ситуативного навчання в риторичній підготовці студентів-психологів (етап реалізації)

Розв'язування ситуативних професійних завдань. Специфіка цього методу полягає в тому, що передбачає розв'язування завдань або ситуацій саме професійної діяльності, в нашому дослідженні – ситуацій з діяльності психолога. Метод сприяє розв'язуванню нетрадиційних професійних завдань, дозволяє обговорювати та вирішувати проблеми, які безпосередньо стосуються майбутньої професійної діяльності, тобто забезпечує розвиток професійно важливих якостей, сприяє розумінню тісного зв'язку між теорією та практикою, а також формування риторично-професійних умінь та навичок майбутніх психологів, оскільки сприяє формуванню навичок міжособистісного професійного спілкування, знаходження компромісу, відпрацюванню узгодженості рішень та дій на основі колективної і міжгрупової взаємодії [5, с. 163-165].

Завдання «Рефреймінг»

Мета: засвоїти на практиці методику рефреймінгу, відпрацювати навички активного слухання в процесі ділової комунікації, розвинути навички професійної комунікації.

Тривалість: 10–15 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Коментар. Рефреймінг (reframing) – зміна точки зору на ситуацію для отримання нею іншого значення. Суть рефреймінгу полягає в тому, щоб побачити речі в іншому ракурсі або в різному контексті.

Для того, щоб зрозуміти уявлення реальності іншими людьми, треба навчитись дивитися на світ їхніми очима – без цього неможливе ефективне спілкування. Будь-яка поведінка, ситуація або подія можуть бути піддані рефреймінгу. Змінивши контекст події, можна надати йому нового змісту. Зміст ситуації змінює її сенс. Змініть кут зору, сфокусуйте увагу на інших аспектах – і ви зміните

сенс ситуації. Змініть сенс ситуації – і ви зміните пов'язані з нею відчуття. Отже, зміниться й поведінка: у вас з'явиться вибір. У цій справі мова про використання рефреймінгу для зміни негативної самооцінки на позитивну.

Опис. Група ділиться на міні-групи. У кожній міні-групі розподіляємо ролі: психолог і клієнти. Клієнти подають інформацією про себе так, щоб виявилась певна риса характеру або звичка, що самою людиною сприймається як щось негативне, що заважає. Психолог кожному учасникові представляє цю рису з позитивного боку.

Наприклад, неквапливість стає вдумливістю й неспішним, ґрунтовним входженням у матеріал; брак хоробрості – гарним природним самозахистом, відсутністю авантюризму; всеїдність – проявом інтересу до життя, цікавістю, прагненням до універсальності знань і вмінь; неохайність – властивістю творчої натури не помічати вульгарного побуту, а бути творцем ідеального.

Питання для обговорення. Наскільки новим здався Вам побачений погляд на проблему? Чи замислювались Ви раніше про подібні можливості самооцінки? Як Вам бути у ролі психолога? У чому виявилась складність? Що Ви відкрили в собі в ході роботи змодельованої ситуації? [20, с. 329-330].

Метод кейса (кейс-метод). Метод кейса в межах професійно-ситуативного навчання сприяє ефективності вирішення студентом навчальних ситуацій професійного спрямування, спонукає до розвитку навичок власного чи колективного вирішення поставленої проблеми. Відеокейси сприяють наочності подання інформації, кращому сприйняттю ситуації, мобільності тощо.

В аспекті формування риторичної компетентності метод кейса як метод колективного навчання сприяє розвиткові вмінь обговорення проблемної ситуації, прийняття рішення – індивідуального чи в межах кооперативної групи, навичок публічної презентації

ухваленого рішення. Публічна презентація передбачає представлення рішень кейса групі, максимально виробляє навички публічної діяльності й участі в дискусії. У разі усної презентації необхідно враховувати всі аспекти публічного виступу [47, с 19-21].

Відео кейс «Спілкування в час інформатизації : психологічний аспект».

Мета кейса: розвиток навичок обговорення проблемної ситуації та прийняття рішення, навичок публічної презентації прийнятого рішення

Тривалість: 20 хв. (відео – до 5 хв., підготовка і обговорення – 5 хв., презентація – 2-3 хв. для кожної групи)

Кількість учасників: не більше 15

Опис проблемної ситуації. Студенти переглядають відео з проблемною ситуацією: підлітки не вміють спілкуватися один з одним, проте майстерно спілкуються мобільним телефоном та у соціальних мережах.

Завдання. Студенти в межах кооперативної групи готують публічну (усної) презентацію, яка передбачає представлення вирішення проблемної ситуації.

Проблемні питання для обговорення чи підготовки публічної презентації:

✓ Які проблеми спілкування Ви помітили у героїв сюжету? Ваша думка з приводу виникнення такої ситуації?

✓ Чи можлива така ситуація в навчальному закладі? Чи траплялася така ситуація з Вами?

✓ Які шляхи вирішення цієї проблеми? Які наслідки проблеми невміння організувати процес спілкування? [61]

Варіанти. Ця вправа може бути використана для розвитку навичок проведення дискусії як методу колективного навчання (обговорення проблемних питань в групі).

Ситуативне моделювання професійних ситуацій. Ситуативне моделювання представляє імітацію певної реальної ситуації або

процесу. Імітаційні ігри дають можливість створити освітній процес, коли студенти вникають у певну ситуацію, відпрацьовують свої дії, завдяки яким розвиваються навички критичного мислення, уміння вирішувати професійні та психолого-педагогічні завдання на практиці [5].

Є два типи навчально-імітаційних ігор професійної спрямованості: ситуативні навчально-імітаційні ігри і професійно-орієнтовані навчально-імітаційні ігри. *Навчально-імітаційні ігри* включають у себе серію ситуацій професійної спрямованості. Основним компонентом сценарію навчально-імітаційних ігор є ситуація, яка розвивається. У *професійно-орієнтованих навчально-імітаційних іграх* студенти зазвичай програють ролі не «самих себе» в житті, а «себе майбутніх» [45].

Саме використання професійно-орієнтованих навчально-імітаційних ігор під час курсу «Риторична майстерність практичного психолога» сприятимуть формуванню та розвитку риторичної компетентності для майбутніх психологів. Можуть імітувати події, конкретну діяльність психолога (бесіда, консультування тощо) та умови, у яких відбувається подія (кабінет психолога, екстремальна ситуація тощо) [70., с. 99]. Тобто, прикладами професійно-орієнтованих навчально-імітаційних ігор може бути імітація різних форм роботи психолога: психологічне консультування, телефон довіри, психотерапія тощо.

Ігрові методи професійно-ситуативного навчання. Основними ігровими методами навчання риторики є імітаційна, рольова, ділова ігри. Охарактеризуємо їхню важливість для формування професійно-риторичної компетентності майбутніх психологів:

– імітаційна гра – це гра, при якій створюється ситуація, що прогнозує поведінку людини або людей та механізми їхніх дій в екстремальних ситуаціях. Імітаційну гру зараховують до ситуативного моделювання;

– рольова гра – гра, при якій відбувається програвання ролей, тобто відбувається навчання через дію. Рольові ігри створюють сприятливий психологічний та емоційний настрій, атмосферу вільного спілкування та співробітництва і взаємодії педагога й студентів;

– ділова гра – гра, яка передбачає вирішення комплексних професійних завдань у конкретній ситуації та дозволяє оволодіти системою професійних знань, вмінь, навичок, дій та операцій з конкретної професії [5].

Вправа «Бесіда з клієнтом»

Мета: відпрацювання навичок активного слухання в процесі ділової комунікації.

Тривалість: до 20 хв.

Кількість учасників: не більше 15

Опис і завдання. Група ділиться на пари. Один грає роль незадоволеного, роздратованого клієнта, інший – психолога-консультанта. Завдання: з'ясувати причину конфліктної ситуації, запропонувати способи її вирішення, використовуючи стилістичні ресурси переконливого мовлення (рефреймінг, порівняння, метафору тощо) [55].

Студенти записують використані стилістичні ресурси та аналізують їх доцільність, влучність, надають свої приклади та варіанти.

Питання для обговорення: Як Ви відчували себе в ролі психолога? Чи впоралися зі своїм професійним завданням? Які труднощі виникали в процесі професійної комунікації?

Завдання «Булінг як психологічна проблема»

Віддай людині крихітку себе. За це душа поповнюється світлом
(Л. Костенко)

Мета: розвиток навичок обговорення проблемної ситуації та прийняття рішення, навичок публічної презентації прийнятого рішення.

Тривалість: 20 хв. (підготовка і обговорення – 5 хв., презентація – до 5 хв. для кожної групи).

Кількість учасників: не більше 15.

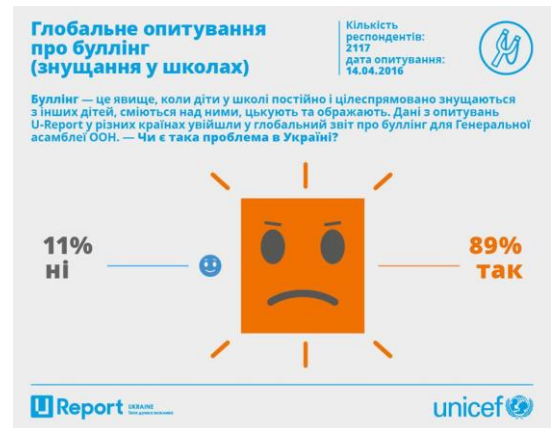
Опис проблемної ситуації. За даними різних досліджень, майже кожен третій учень в Україні так чи інакше зазнавав булінгу в школі, потерпав від принижень і глузувань: 10 % – регулярно (раз на тиждень і частіше); 55 % – частково піддаються знущанню з боку однокласників; 26 % – батьків вважають своїх дітей жертвами булінгу.

Завдання. Студенти в межах групи обговорюють проблему та готують публічну (усну) презентацію, яка передбачає представлення вирішення проблемної ситуації через моделювання професійної ситуації, а саме: психолог проводить бесіду з батьками і вчителями в школі на задану тематику. Студенти діляться на ролі: шкільний психолог, батьки і вчителі. Вчителі і батьки можуть задавати запитання.

Проблемні питання для підготовки публічної презентації:

- ✓ Проблема булінгу в Україні.
- ✓ Жертви та ініціатори булінгу.
- ✓ Як реагувати на цькування?
- ✓ Що можуть зробити батьки?
- ✓ Що можуть зробити психологи?
- ✓ Навчання навичок протидії булінгу в школі.

Питання для обговорення. Як Вам бути у ролі психолога? Чи легко було встановити контакт? Відповідати на запитання?

ВИСНОВКИ

Методика риторичної підготовки студентів-психологів під час професійного навчання у ЗВО спрямована на розвиток риторичної компетентності з урахуванням завдань професійної діяльності. Методика риторичної підготовки поєднує елементи *колективного, кооперативного, тренінгового та професійно ситуативного навчання* та сучасні інтерактивні методи розвитку риторичних знань, умінь і навичок відповідно до теми і мети заняття. Новітні технології навчання у процесі вивчення риторикознавчих дисциплін у ЗВО скеровані на розвиток риторичної особистості, а ІКТ сприяють швидкому й ефективному засвоєнню матеріалу, дають змогу урізноманітнити подання матеріалу та інтенсифікувати вивчення дисципліни.

Методика риторичної підготовки майбутніх психологів у ЗВО передбачає декілька етапів, упродовж яких відбувається формування та розвиток риторичної компетентності студентів: усвідомлення сутності риторичної компетентності та потреби її формування для особистісного та професійного зростання, розвитку мотивації до вдосконалення власної риторичної компетентності; розвиток професійно-риторичних знань, умінь і навичок у процесі вивчення практико орієнтованого курсу «Риторична майстерність практичного психолога»; актуалізація комплексу професійно орієнтованих умінь і навичок риторичної взаємодії на основі практичного застосування комплексу риторичних умінь і навичок міжособистісної взаємодії; особистісна та професійна реалізація набутої риторичної компетентності.

Розроблені рекомендації реалізують наступність і взаємозумовленість формування риторичної компетентності майбутніх психологів, єдність риторичного і професійного розвитку студентів-психологів шляхом впровадження інноваційних педагогічних технологій.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Конкурс ораторів

Мета: розвинути ораторські здібності, навички риторичного аналізу, аналітичного слухання.

Опис. Конкурс ораторів проходить у два етапи: виголошення підготовленої промови та промови-імпровізації. Студенти самостійно вибирають тему і подають на узгодження викладачеві. Теми мають бути на професійну тематику (питання та проблеми психології).

1. Підготовлена промова.

Вимоги до підготовленої промови :

- учасники мають висловити своє бачення теми, але не повинні використовувати тему як заголовок промови;
- особливо вітаються оригінальність та гумор;
- бажано уникати гострополітичних тем;
- промова триває 5 хвилин. журі може зупинити учасника, який говорить більше зазначеного часу. бали будуть відніматися, якщо промова триватиме менш ніж 45 секунд чи більше 5-ти хвилин;
- після кожної промови судді та слухачі ставлять запитання промовцю.

2. Промова без підготовки

Вимоги до промови :

- учасники отримують теми промов за 10 хвилин до виступу;
- учасники мають висловити своє бачення теми, але не повинні використовувати тему як заголовок промови;
- особливо вітаються оригінальність та гумор;
- бажано уникати гострополітичних тем;
- промова триває 3 хвилини.

Журі конкурсу складається з усіх студентів групи, які заповнюють листки оцінювання (на усіх, крім себе) за таким зразком:

- ім'я конкурсанта;
- кількість балів (max12);

– мої зауваження і пропозиції.

Конкурсант отримує середній бал, виставлений групою (викладач має право «одного бала»). Всі листки оцінювання на одного конкурсанта об'єднуються і віддаються адресату, щоб той міг ознайомитись з критичними зауваженнями (у невеликих групах риторичний аналіз можна влаштовувати усно, після кожного виступу).

Підготовка публічного виступу*

Загальні рекомендації до написання промови

Важливим етапом роботи є вибір теми промови. Тема не повинна бути дуже широкою, загальною – така промова, виголошена за 5 хв., матиме вигляд «про все і ні про що». Обирайте тему актуальну, важливу, цікаву для ваших слухачів (орієнтуйтеся на аудиторію однокурсників). Але головне – вибір теми має бути вмотивований вашими власними інтересами і знаннями. Визначившись із темою, сформулюйте мету промови. Пам'ятайте, чітко визначена мета полегшує подальшу роботу над текстом. Сформулюйте мету в одному реченні, винесіть його за межі основного тексту.

Алгоритм підготовки риторичного тексту

Етап 1. Вибір теми. Назвіть вашу тему. Обґрунтуйте вибір теми:

1) у чому її актуальність, важливість, цікавість, корисність для слухачів (одногрупників);

2) чому ви, як оратор, надаєте пріоритет цій темі (ви у ній обізнані, цікавитеся нею тощо).

Етап 2. Формулювання назви промови. Назва промови має бути достатньо короткою, влучною, оригінальною. Разом з тим вона має відповідати змісту промови. Сформулюйте 3 – 5 варіантів назви вашої промови. Оберіть найбільш вдалий, на вашу думку. Спробуйте аргументувати вибір.

Етап 3. Визначення мети. Невід'ємною рисою риторичного тексту є цілеспрямованість. Оратор може досягти мети виступу, лише якщо сам її

*[54, с. 67-73].

усвідомлює і чітко визначає. Сформулюйте одним реченням мету вашої промови.

Етап 4. Підготовчі техніки розробки змісту риторичного тексту.

1) *Список запитань.* Сформулюйте 10-15 запитань з обраної теми. Пам'ятайте, що запитань може бути більше, ніж слід використати для створення промови, адже іноді недоречно, на перший погляд, запитання дає поштовх для формулювання важливої тези.

2) *Коло асоціацій.* Добирання асоціацій до слів є ефективною тренувальною вправою, що розвиває творчу уяву, розширює і активізує словниковий запас мовця. У процесі підготовки риторичного тексту доцільно застосовувати техніку асоціацій до ключових понять. Це допоможе сформулювати власні визначення цих понять, провести певні паралелі, виявити зв'язки між поняттями (явищами, процесами), що додасть глибини і самостійності вашій промові. Отож, визначте ключові слова майбутньої промови і доберіть до них по 10-15 асоціацій.

Етап 5. Пошук енциклопедичного матеріалу. Пошук енциклопедичного матеріалу з різних джерел (словники, енциклопедії, книги, статті, матеріали преси, радіо, телебачення, художня література, власні соціологічні дослідження) доберіть факти, цифри, літературні приклади, цитати, афоризми, прислів'я, фразеологізми, які ви можете використати у промові. Пам'ятайте, що цього матеріалу має бути знайдено, вивчено, проаналізовано більше, ніж ви застосуєте у промові.

Етап 6. Напишіть текст промови.

Схема аналізу промови

Тема. Мета. Занадто широка чи вузька, вдало вибрана і сформульована, актуальна, важлива, цікава, торкається інтересів аудиторії. Усвідомлена оратором, відповідає темі, повністю реалізована у промові.

Концепція. Глибоке чи поверхневе розкриття теми, самостійність (оригінальність) концепції, вміння побачити у темі проблеми, проблемність викладу, представлення власної позиції, власного погляду на тему.

Композиція. Чіткість, доцільність композиції, співмірність частин.

Вступ. Оригінальність, простота, природність, динамічність початку промови, доцільність вступу, відповідність темі (чи представлена тема у вступі), реалізація функції зацікавлення слухачів, наявність інтриги.

Основна частина. Структурованість, впорядкованість матеріалу, достатність прикладів, аргументів, наявність стрижневої ідеї (проблеми), чіткість, ясність, логічність розгортання основної ідеї.

Заклучна частина. Виконання функції заключної частини, стислість, чіткість, відповідність темі і меті промови, логічна завершеність.

Мова. Правильність, ясність, точність мовлення, багатство словникового запасу, вільне володіння українською мовою, русизми, наявність слів-паразитів, стилістична відповідність, мовленнєва виразність (доцільність використання тропів і фігур), використання цитат, фразеологізмів, прислів'їв тощо.

Виголошення. Встановлення контакту з аудиторією, вміння підтримувати увагу слухачів, психофізична свобода (рухи, жести, міміка), природність поведінки, читання тексту чи вільне володіння матеріалом, емоційність виступу, інтонаційна виразність (чіткість артикуляції, темпоритм, сила голосу, вміння користуватися логічними та психологічними паузами, емоційність), вміння виділити інтонаційно головну думку.

Додаток 2

Теми публічних виступів з дисципліни «Риторична майстерність практичного психолога»

**Тематичний блок. «Рекомендую прочитати психологові»
(презентація книги в аспекти вирішення певної проблеми:
професійний аспект)**

1. Алан Піз «Мова тіла».
2. Дейл Карнегі «Як здобувати друзів та впливати на людей».
3. Роберт Чарльдін «Психологія впливу».
4. Абрахам Маслоу «Дальні межі людської психіки».
5. Отто Крегер «Чому ми такі? 16 типів особистості, визначають, як ми живемо, працюємо і любимо».
6. Майк Чіксентміхайі «Потік. Психологія оптимального переживання».
7. Ерік Берн «Ігри, в які грають люди. Люди, які грають в ігри»
8. Віктор Франкл «Сказати життю «Так!». Психолог в концтаборі».
9. Еріх Фромм «Мати або бути?».
10. Кен Уїлбера «Інтегральна духовність. Нова роль релігії в сучасному світі».
11. Лоран Гунель «Бог завжди подорожує інкогніто».
12. Кейт Феррацці «Ніколи не їжте наодинці та інші секрети успіху завдяки широкому колу знайомств».
13. Кріс Базер-Браун «Wake up! (Прокидаймось!) або Як не жити на автопілоті».
14. Джейн Б.Б., Ленора М.Ю. «Прокрастинація. Чому ви вдаєтеся до неї і що можна зробити із цим вже сьогодні».
15. Марі Кондо «Викинь мотлох із життя! Мистецтво прибирання, яке змінить вас назавжди».

Тематичний блок. «Рекомендую прочитати психологові-оратору» (презентація книги з риторики (ораторська майстерність) в аспекти рекомендації для прочитання)

1. Марк Тулій Цицерон «Про ораторське мистецтво».
2. Алан Піз «Мова тіла».
3. Кріс Андерсон «Успішні виступи на TED».
4. Радислав Гандапас «Камасутра для оратора. Десять розділів про те, як перетворити публічний виступ на втіху».
5. Радислав Гандапас «101 порада оратору».
6. Андрій Степура «WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора».
7. Іржі Томан «Мистецтво говорити»
8. Роман Кушнір «Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодувати стоячи».
9. Максим Овчаров «Майстер публічних виступів».
10. І. Ризов «Я завжди знаю, що сказати. Книга-тренінг із успішних перемовин»
11. Наполеон Гілл, Дейл Карнегі «Спілкуйся так, щоб тебе слухали, чули і слухалися».
12. Ден Роем «Говори та показуй».
13. Артур Шопенгауер «Мистецтво перемагати в суперечках».
14. Сергій Шипунов «Харизматичний оратор».
15. Патрик Кінг «Стратегії і тактики спілкування»

Тематичний блок. Психологічні аспекти ораторської майстерності

1. Підготовка до публічного виступу: психологічний аспект.
2. Страх чи хвилювання публічного виступу: основні методи зниження хвилювання
3. Як говорити так, щоб Вас хотіли слухати.
4. Особливості спілкування психолога.
5. Значення і правила зорового контакту під час консультування.
6. Про що говорить мова тіла (на основі книги А. Піза «Мова тіла»).

7. Невербальна комунікація психолога у професійній діяльності.
8. Психологічні особливості впливу на аудиторію.
9. Мовленнєвий етикет психолога.
10. Оратор і аудиторія як психологічна система
11. Психологічні аспекти активізації уваги.
12. Методи переконування у роботі психолога.
13. Імідж оратора в контексті психології та риторики.
14. Психолог і клієнт: як розпізнати маніпулювання.
15. Особливості спілкування психолога в кризових ситуаціях.

Тематичний блок. Видатні оратори-психологи: секрети успіху

1. Секрет успіху Дейла Кернегі.
2. Роберт Чарльдіні і його мистецтво впливу.
3. Мотиваційні виступи Ніка Вуйчича: риторичний аналіз.
4. Дмитро Карпачов і його риторична діяльність.
5. Основні риторичні аспекти відео-тренінгів Д. Карпачова.
6. Ораторські особливості тренінгової роботи В. Чупріна.
7. Ораторські прийоми психолога В. Станчишина.
8. Риторичний аналіз тренінгів В. Станчишина в проєкті «Психотерапія для міста».
9. Особливості відео-тренінгів Єгора Тополова.
10. Ярослав Цурковський: здобутки видатного психолога.
11. Діяльність сучасного психолога Станіслава Грофа.
12. Психологія соціальної комунікації Теодора Ньюкома.
13. Маршалл Розенберг: метод ненасильницького спілкування.
14. Ерік Берн і його психологія та етика ділового спілкування.
15. Мій улюблений психолог: риторичний аналіз його діяльності.

Тематичний блок. Теми професійного спрямування

1. Залежність темпераменту і особливостей спілкування.
2. Врахування темпераменту у психологічному консультуванні.
3. Психолінгвістика і риторика: зв'язок дисциплін.
4. Значення психолінгвістики для ораторської майстерності.
5. Переконання і навіювання у професійній діяльності психолога.

6. Емоційний інтелект у сучасному світі.
7. Вплив темпераменту на вольову сферу особистості.
8. Момент еврики або інсайт сьогодення.
9. Психологія созалежності та її вплив на стосунки.
10. Взаємозв'язок нонконформізму та свободи у житті людини.
11. Раціональність та емоційність як дві протилежності в особистості.
12. Психологія та етика ділового спілкування.
13. Метод ненасильницького спілкування.
14. Психологія соціальної комунікації.
15. Особливості спілкування в діловій сфері.

Тематичний блок. Як зробити життя кращим: психологічний аспект

1. Музика.
2. Фільми.
3. Спорт.
4. Саморозвиток.
5. Подорожі.
6. Книги.
7. Кохання.
8. Повага.
9. Самооцінка.
10. Екологічне мислення.
11. Емоційний інтелект.
12. Усмішка.
13. Віра в себе.
14. Саморозвиток.
15. Спілкування

Додаток 3

Схема аналізу промови та публічного виступу (критерії, за якими можна давати пораду щодо удосконалення промови чи публічного виступу)

Таблиця 3.1

Таблиця оцінювання публічного виступу*

№ з/п	Характеристики	Оцінювання	
		належно	недоречно
1. Структура публічного виступу			
1.	наявність трьох складових (вступ, основна частина, висновок)		
2.	ефективність вступу		
3.	доречність побудови основної частини		
4.	влучність висновку		
2. Зміст промови			
1.	міра розкриття теми		
2.	досягнення мети промови		
3.	доцільність аргументів		
4.	інформаційна новизна		
3. Вербальні засоби			
1.	культура мовлення		
2.	мовні особливості (словниковий запас, ясність і логічність висловлення думки, лаконічність тощо)		
3.	використання риторичних фігур і тропів		
4.	вміння користуватися інтонаційними можливостями мовлення (тон, гучність, паузи)		

* [56, с. 204].

4. Невербальні засоби

1.	доречність, природність і виразність жестів		
2.	емоційна насиченість виступу, впевненість		
3.	зовнішній вигляд		
4.	постава (манера стояти, положення рук тощо)		

5. Засоби активізації уваги слухачів

1.	зоровий контакт		
2.	взаємодія з аудиторією		
3.	різні форми подання матеріалу		
4.	залучення студентів до діалогу		

ТЕСТИ

Тест на визначення рівня комунікабельності (за В. Ф. Ряховським) *

Інструкція: Щоб визначити коефіцієнт Вашої комунікабельності, потрібно відповісти на 16 питань. Відповідати треба однозначно: «Так», «Ні», «Інколи».

1. У вас передбачається ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Ви не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас сум'яття, незадоволення доручення виступати з доповіддю, повідомленням на якомусь заході?
4. Вам пропонують виїхати до міста, в якому Ви ніколи не бували. Чи прикладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи любите Ви ділитися своїми переживаннями з ким-небудь?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема «батьків і дітей», і що людям різних поколінь важко зрозуміти один одного?
8. Чи посоромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути певну суму грошей, позичену кілька місяців тому?
9. У кафе Вам подали недоброякісну страву. Ви промовчите, розгнівано відсунувши тарілку?
10. Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете з нею розмову і будете незадоволені, якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Вас дратує будь-яка довга черга, де б вона не була. Чи Ви відмовитеся від свого наміру чи станете в кінець черги і будете нудитися в очікуванні?

*[57, с. 50-53].

12. Чи боїтеся Ви брати участь у комісії з розгляду конфліктних ситуацій?

13. У Вас є власні, суто індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури і ніяких чужих думок Ви не приймаєте. Чи так це?

14. Почувши помилкові висловлювання з добре відомого Вам питання, Ви волієте промовчати і не вступати в суперечку?

15. Чи викликає у Вас прикрість чиєсь прохання допомогти зрозуміти те чи інше виробниче питання або навчальну тему?

16. Ви охочіше викладаєте свою думку у письмовій формі, ніж усно?

Підрахунок балів: за кожну відповідь «так» – 2, «іноді» – 1, «ні» – 0 очок.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ:

30-32 очки – Ви явно некоммунікбельні, це Ваша біда, оскільки страждаєте від цього найбільше Ви самі. Але і близьким людям нелегко. На Вас важко покластися у справі, яка вимагає групових зусиль. Намагайтеся стати більш коммунікбельним, контролюйте себе.

25-29 очок – Ви замкнуті, неговіркі, віддаєте перевагу самотності, тому маєте мало друзів! Нова робота і необхідність нових контактів якщо й не викликає у Вас паніки, то надовго виводить із рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і буваєте незадоволені собою. Але не обмежуйтеся лише невдоволенням – Ви владні змінити ці особливості характеру. Хіба не буває, що за будь-яких захоплень Ви демонструєте раптом абсолютну коммунікбельність? Варто тільки спробувати.

19-24 очки – Ви певною мірою коммунікбельні, в незнайомій обстановці відчуваєте себе цілком упевнено. Нові проблеми Вас не лякають. І все ж з новими людьми сходитеся з пересторогою, в суперечках і диспутах берете участь неохоче, у Ваших висловлюваннях надто багато безпідставного сарказму.

14-15 очок – у Вас нормальна коммунікбельність, Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими. Відстоюєте свою точку зору без запальності. Без неприємних

переживань йдете на зустріч із новими людьми. Водночас не любите гучних компаній, екстравагантні витівки і багатослівність викликають у Вас роздратування.

19-13 очок – Ви вельми комунікабельні, цікаві, любите висловлюватися з різних питань, але, часом, Вас дратує присутність оточуючих. Охоче знайомитеся з новими людьми, любите бути в центрі уваги, нікому не відмовляєте у проханнях, хоча й не завжди можете їх виконати. Іноді запалюєтесь, але швидко відходите.

4-8 очок – комунікабельність б'є у Вас ключем, Ви завжди в курсі справ, любите брати участь у всіх дискусіях, охоче висловлюєтесь із будь-якого питання, навіть якщо маєте про нього поверхове уявлення, всюди почуваетесь комфортно. Беретеся за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете довести її до кінця.

3 очки – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, які Вас не стосуються, беретеся судити про проблеми, в яких абсолютно не компетентні. Свідомо чи несвідомо Ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів у Вашому оточенні. Запальні, образливі, нерідко буваєте необ'єктивні, серйозна робота не для Вас. Людям важко з Вами, Вам треба працювати над собою і своїм характером – виховуйте в собі стриманість, шанобливо ставитесь до людей.

Висновки про рівні розвитку:

30-32 очки – дуже низький,

25-29 очок – низький,

19-24 очка – середній,

14-18 очок – вище середнього,

9-13 очок – високий,

4-8 очок – дуже високий,

3 і менше – гіперкомунікабельний.

Тест на виявлення рівня комунікативної культури (за С. В. Знаменською) *

Мета: виявити рівень сформованості комунікативної культури особистості.

Інструкція: Вам необхідно відповісти на 20 питань. Відповідайте тільки «так» чи «ні». Якщо Ваша відповідь на питання позитивна, то поставте знак «+», якщо негативна, то знак «-». Уявіть собі типові ситуації і не замислюйтесь над деталями. Не витрачає багато часу на обдумування. Відповідайте швидко.

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Вам приємно постійно спілкуватися?
2. Чи довго Вас турбує почуття образи, завданої Вам кимось із Ваших товаришів?
3. Чи є у Вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
4. Чи вірно, що Вам приємніше і простіше проводити час з книгами або за іншими заняттями, ніж з людьми?
5. Чи можете Ви стримати негативні емоції в суперечці?
6. Чи легко Ви встановлюєте контакт з людьми, значно старшими за віком?
7. Можете Ви довго слухати пізнавальну інформацію, якщо вона Вам емоційно нецікава?
8. Чи любите Ви слухати незнайомого співрозмовника?
9. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?
10. Чи любите Ви слухати інформацію від малоприємного співрозмовника?
11. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?
12. Чи дратують Вас оточуючі люди, і чи хочеться Вам побути на самоті?

[26, с. 186-187].

13. Чи відчуваєте Ви труднощі при стримуванні негативних емоцій коли отримуєте недостовірну інформацію?

14. Чи відчуваєте Ви почуття утруднення, незручності, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?

15. Можете Ви розмовляти спокійним тоном, коли гніваєтесь?

16. Прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?

17. Почуваєтесь невимушено, потрапивши в незнайому для Вас компанію?

18. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?

19. Можете Ви відмовитися від спілкування, якщо передбачили афективну реакцію співрозмовника?

20. Чи часто Ви соромитесь, почуваєтесь ніяково при спілкуванні з малознайомими людьми?

Обробка результатів

Рівень комунікативної культури визначається за сумою позитивних відповідей на питання 1,3,5,7,9,11,13,15,17,19 та сумою негативних відповідей на питання 2,4,6,8,10,12,14,16,18,20, поділеною на 20.

Тест «Чи вмієте ви слухати?»

(Методика М. Шнайдера) *

Інструкція. Позначте ситуації, які викликають у вас незадоволення, розчарування або роздратування у процесі бесіди з будь-якою людиною – вашим другом, колегою, безпосереднім начальником, керівником або просто випадковим співбесідником.

1. Співбесідник не дає мені шансу висловитися, у мене є, що сказати, але немає можливості вставити слово, співбесідник постійно перериває мене під час бесіди.

[3; 57].

2. Співбесідник ніколи не дивиться в обличчя під час розмови, і я не впевнений, чи слухає він мене.
3. Розмова з таким партнером часто викликає відчуття втрати часу.
4. Співбесідник постійно метушиться, олівець і папір цікавлять його більше, ніж мої слова.
5. Співбесідник ніколи не усміхається. Мені стає незручно й тривожно.
6. Співбесідник завжди відволікає мене запитаннями і коментарями.
7. Що б я не сказав, співбесідник завжди «гасить» мій запал.
8. Співбесідник завжди прагне спростувати мене.
9. Співбесідник перекручує значення моїх слів і вкладає в них інший зміст.
10. Коли я щось запитую, співбесідник примушує мене захищатися.
11. Іноді співбесідник перепитує мене, вдаючи, що не розчув.
12. Співбесідник, не дослухавши до кінця, перебиває мене, щоб потім погодитися.
13. Співбесідник у розмові зосереджено займається стороннім: грається сигаретою, протирає скло окулярів тощо, і я твердо впевнений, що він при цьому неуважний.
14. Співбесідник робить висновки за мене.
15. Співбесідник завжди намагається вставити слово в мою розповідь.
16. Співбесідник завжди дивиться на мене дуже уважно.
17. Співбесідник дивиться на мене, ніби оцінює. Це мене хвилює.
18. Коли я пропоную що-небудь нове, співбесідник говорить, що він думає так само.
19. Співбесідник переграє, показуючи, що цікавиться бесідою, дуже часто киває головою, охає і підтримує.
20. Коли я говорю про серйозне, співбесідник вставляє смішні історії, жарти, анекдоти.
21. Співбесідник часто дивиться на годинник під час розмови.
22. Коли я входжу в кабінет, співбесідник залишає всі справи і всю увагу звертає на мене.

23. Співбесідник поводитьсь так, ніби я заважаю йому робити щонебудь важливе.

24. Співбесідник вимагає, щоб усі погоджувалися з ним. Будь-який його вислів завершується запитанням: «Ви теж так думаєте?» або «Ви не згодні?»

Опрацювання та інтерпретація результатів

Підрахуйте відсоток ситуацій, що викликають розпач і роздратування.

70–100 % – Ви поганий співбесідник, Ви конфліктний, не орієнтований на партнерство в спілкуванні. Вам необхідно працювати над собою і вчитися слухати.

40–70 % – у Вас є деякі недоліки. Ви критично ставитеся до сказаного, Вам ще бракує деяких рис хорошого співбесідника, часто ображаєтеся. Уникайте поспішних висновків, не загострюйте увагу на манері говорити, на дрібницях і образах, не прикидайтеся, не шукайте прихованого значення сказаного, не монополізуйте розмову.

10–40 % – Ви хороший співбесідник, але іноді відмовляєте партнеру в повній увазі. Повторюйте ввічливо його слова, дайте йому час розкрити свою думку повністю, пристосовуйте свій темп мовлення до його мови, і можете бути впевнені, що спілкуватися з Вами буде ще приємніше.

0–10 % – Ви чудовий співбесідник і неконфліктна людина. Ви вмієте слухати, Ваш стиль спілкування може стати прикладом для оточуючих.

Методика експертної оцінки невербальної комунікації (автор А. М. Кузнєцова) *

Призначення тесту: з огляду на важливу роль невербальних засобів і «мови тіла» в процесі комунікації, ця методика за допомогою експертних оцінок допомагає визначити діапазон візуально відтворюваних і комунікативно значущих рухів людського тіла,

[4; 75].

включаючи оцінку різноманітності невербального репертуару, сензитивність до сприйняття невербальної інформації та самоврядування невербальним репертуаром. В якості експертів можна залучати одного з однокласників, педагогів, друга і самого оцінюваного.

Інструкція до тесту: Постарайтеся за наведеними нижче питаннями висловити свою думку про деякі особливості поведінки людини в процесі комунікації з вами. На кожне з питань пропонується чотири варіанти відповідей. Вам потрібно вибрати той з них, який, на Ваш погляд, найбільш точно характеризує цю людину. Обведіть в бланку відповідей ту букву, яка відповідає обраній Вами відповіді: А – завжди, Б – часто, В – рідко, Г – ніколи.

Тест 1. Чи вважаєте ви, що він (вона) вміє добре доповнювати зміст своїх слів немовними засобами (міміка, жести, поза тощо)?

2. Чи розуміє він (вона) ваші емоції за виразом вашого обличчя?

3. Чи може він (вона) знайти підходящі інтонації голосу для вираження своїх почуттів і ставлення до інших людей?

4. Чи вважаєте ви, що він (вона) вміє правильно розуміти значення ваших поглядів (прояв симпатії, інтересу, залучення уваги, прояв хвилювання тощо)?

5. Чи вважаєте ви, що у нього (неї) бувають «зайві» жести і рухи, коли він (вона) намагається висловити свої думки і почуття?

6. Чи вміє він (вона) стримувати прояви своїх негативних емоцій і відносин?

7. Як ви вважаєте, чи реагує він (вона) на зміни вашого голосу (на прояв іронії, хвилювання тощо)?

8. Чи буває, що його (її) немовна (невербальна) поведінка не відповідає тому, про що він (вона) говорить?

9. Чи вміє він (вона), на вашу думку, виразом очей і поглядом проявити увагу до інших людей, привітність, зацікавленість?

10. Як ви вважаєте, чи може він (вона) керувати своєю мімікою під час конфліктної ситуації?

11. Чи відрізняється його (її) міміка виразністю, різноманітністю, гармонією?

12. Чи є у нього (неї) пози або рухи, непривабливі з вашої точки зору?

13. Чи використовує він (вона) м'які, довірливі інтонації, щоб зняти у інших напругу, викликати на відвертість, заручитися підтримкою?

14. Чи вміє він (вона) зі зміни вашої ходи, пози визначити ваше самопочуття, настрій, стан?

15. Чи може він (вона) передати відтінки, нюанси своїх почуттів, емоцій, використовуючи різні немовні засоби поведінки?

16. Чи вміє він (вона) досить тонко і зрозуміло показати через міміку своє доброзичливе ставлення до інших?

17. Чи можна сказати, що по його (її) виразній поведінці легко зрозуміти, які він (вона) відчуває почуття до оточуючих?

18. Чи може він (вона) зрозуміти ваше ставлення до нього, навіть якщо ви не демонструєте його спеціально?

19. Чи буває він (вона) скутим у рухах і жестах, «затиснутим», коли потрапляє в незвичну, незнайому ситуацію?

20. Як ви вважаєте, чи розуміє він (вона), коли ви засмучені, коли не налаштовані на спілкування?

Обробка і інтерпретація результатів тесту Кожне питання має чотири варіанти відповіді і кожному варіанту приписується певний бал від одного до чотирьох (А – 4 бали; Б – 3 бали; В – 2 бали; Г – 1 бал).

Методика дає можливість діагностувати три параметра невербальної комунікації:

1. Загальна оцінка невербального репертуару людини з точки зору її різноманітності, гармонійності, диференційованості – питання: 1, 5, 8, 12, 15, 17. Кількісна оцінка цього параметру може варіюватися від +9 до -9 балів.

2. Чутливість, сенситивність людини до невербальної поведінки іншого (експерта-спостерігача), здатність до адекватної ідентифікації – питання: 2, 4, 7, 11, 14, 18, 20. Кількісна оцінка варіюється від 28 до 7 балів.

3. Здатність до управління своїм невербальним репертуаром адекватно мети і ситуації спілкування – питання 3, 6, 9, 10, 13, 16, 19. Кількісна оцінка варіюється від 23 до 2 балів.

Рівень розвитку кожної з описаних здібностей обчислюється як сума балів за відповіді на відповідні питання (за відповіді на питання 5, 8, 12, 19 отримані бали віднімаються із загальної суми за кожним з трьох параметрів).

Для кожного випробуваного отримують оцінки трьох експертів, включаючи його самого. По кожному оцінюваному параметру знаходиться середнє арифметичне значення трьох експертних оцінок. Ці оцінки розглядаються як показники рівня розвитку кожної з трьох описаних вище здібностей суб'єкта невербальної комунікації.

На основі сумарних оцінок за трьома аналізованими параметрами визначається загальний показник рівня розвитку перцептивно-комунікативних можливостей людини. Цей показник може варіюватися від 0 до 60 балів.

Шкали: оцінка невербального репертуару, чутливість до невербальної поведінки інших, здатність керувати своїм невербальним репертуаром.

Тест на вміння спілкуватися*

Відзначте ситуації, що викликають у вас незадоволення чи досаду і роздратування під час бесіди з будь-якою людиною – товаришем, колегою по роботі, керівником чи випадковим співрозмовником.

Розглянувши всі пункти анкети, підбийте підсумок: підрахуйте відсоток ситуацій, що викликають досаду і роздратування.

1. Співрозмовник не дає мені шансу висловитися, у мене є, що сказати, але немає можливості вставити слово.
2. Співрозмовник постійно перериває мене у ході бесіди.
3. Співрозмовник іноді не дивиться в обличчя під час розмови, і я не впевнений, чи слухають мене.
4. Розмова з таким партнером часто викликає почуття даремної витрати часу.
5. Співрозмовник постійно метушиться: олівець і папір його займають більше, ніж мої слова.
6. Співрозмовник ніколи не усміхається. У мене виникає почуття ніяковості й тривоги.

[60].

7. Співрозмовник завжди відволікає мене питаннями і коментарями.
8. Що б я не висловив, співрозмовник завжди заперечує мені.
9. Співрозмовник завжди намагається спростувати мої твердження.
10. Співрозмовник перекручує зміст моїх слів і вкладає в них інший.
11. Коли я ставлю запитання, співрозмовник змушує мене захищатися.
12. Іноді співрозмовник перепитує мене, роблячи вид, що не розчув.
13. Співрозмовник, не дослухавши до кінця, перебиває мене лише для того, щоб погодитися.
14. Співрозмовник під час розмови зосереджено займається чимось стороннім: грається ключами, протирає скельця окулярів і т. п., і я впевнений, що він при цьому неухвально.
15. Співрозмовник робить висновки за мене.
16. Співрозмовник завжди намагається вставити слово в мою розповідь.
17. Співрозмовник дивиться на мене дуже уважно, не моргаючи.
18. Співрозмовник дивиться на мене, ніби оцінює. Це турбує.
19. Коли я пропоную щось нове, співрозмовник вставляє смішні історії, жарти, анекдоти.
20. Співрозмовник переграє, показуючи, що цікавиться бесідою, занадто часто киває головою, ойкає і підтакує.
21. Коли я говорю про серйозне, співрозмовник вставляє смішні історії, жарти, анекдоти.
22. Співрозмовник часто дивиться на годинник під час розмови.
23. Коли я входжу в кабінет, співрозмовник кидає всі справи і всю увагу звертає на мене.
24. Співрозмовник поводить себе так, наче я відволікаю його від важливих справ.
25. Співрозмовник вимагає, щоб усі погоджувалися з ним. Будь-яке його висловлення завершується питанням: «Ви теж так думаєте?» чи «Ви не згодні?»

Оброблення результату тестування:

Спочатку підраховується відсоток ситуацій (стосовно 25), що викликають досаду і роздратування. Для цього необхідно число оцінок помножити на 4. Якщо відсоток цих ситуацій складає:

70–100% – ви поганий співрозмовник. Вам необхідно працювати над собою й учитися слухати.

40–70% – вам властиві деякі недоліки. Ви критично ставитеся до висловлень, вам ще бракує деяких рис гарного співрозмовника: уникайте поспішних висновків, не загострюйте уваги на манері говорити, не шукайте прихований зміст сказаного, не монополізуйте розмову.

10–40% – ви гарний співрозмовник, але іноді відмовляєте партнеру в повному розумінні. Повторюйте чемно його висловлення, дайте йому час розкрити свою думку до кінця, пристосовуйте свій темп мислення до його мовлення, і можете бути впевнені, що спілкуватися з вами буде приємніше.

0–10% – ви чудовий співрозмовник. Ви вмієте слухати. Ваш стиль спілкування може стати прикладом для тих, хто вас оточує.

Додаток 5

Таблиця Ж.1 – Тематичний план вибіркової дисципліни для студентів-магістрів спеціальності 053 «Психологія (практична психологія)»

«Риторична майстерність практичного психолога»

№ з/п	Розділи і теми	К-сть год.
Змістовий модуль 1. Риторична компетентність як чинник успішної професійної діяльності майбутнього психолога		
1	Зміст і особливості риторичної діяльності психолога	2
2	Провідні аспекти риторичної діяльності практичних психологів	2
3	Складові риторичної компетентності майбутнього психолога	2
Змістовий модуль 2. Особливості підготовки до публічного виступу майбутнього психолога		
4	Підготовка до публічного виступу: психологічний аспект	2
5	Структура публічного виступу та її складові	2
6	Сторітелінг як нова тенденція публічного виступу	2
7	Імпровізація у публічному виступі	2
Змістовий модуль 3. Основні аспекти техніки спілкування майбутнього психолога		
8	Риторична культура мовлення психолога	2
9	Засоби переконливого мовлення: професійний аспект	2
10	Невербальне спілкування у професійній діяльності психолога	2
11	Психологічні аспекти спілкування майбутнього психолога	2
Змістовий модуль 4. Основні форми спілкування психолога: професійний аспекти		
12	Стилістичні ресурси переконливого мовлення психолога: риторичні прийоми та культура мовлення	2

13	Риторичні аспекти психологічного спілкування: бесіда, консультування, телефон довіри, психокорекція, психотерапія тощо	
14	Панельна дискусія: професійний аспект психолога	2
15	Тренінг як основна форма публічних виступів у діяльності психолога	2
16	Підсумкове заняття	2
<i>Усього</i>		32

Додаток 6

Таблиця 6.1 – Тематичний план роботи ораторського гуртка

«Риторична майстерня» для студентів-психологів

№ з/п	Розділи і теми	К-сть год.
Змістовий модуль 1. Принципи публічного виступу		
1.	Підготовка до публічного виступу: психологічний аспект	2
2.	Структура публічного виступу: основні змістові аспекти	2
3.	Сторітелінг: як впливати через історії?	2
4.	Мовний експромт: особливості, цікавинки	2
Змістовий модуль 2. Техніка публічного виступу		
5.	Оратор і аудиторія як психологічна система	2
6.	Невербальне спілкування у публічному виступі	2
7.	Стилістичні ресурси переконливого мовлення психолога: риторичні прийоми	2
8.	Візуалізація виступу: основні тенденції	2
Усього		16

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів ; 2-ге вид. Київ : Наш формат. 2017. 256 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 176 с.
3. Болотова А. К. Настольная книга практикующего психолога : практ. пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Юрайт, 2018. 341 с.
4. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва : Изд-во Эксмо, 2006. 416 с.
5. Боровик Л. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: теорія і практика : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 292 с.
6. Вандишев В. М. Риторика вербальної атаки і захисту. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації* : монографія / відп. ред. В. М. Вандишев. Суми : СумДУ, 2015. С. 5–10.
7. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга : учеб. пособие. Москва : Ось-89, 1999. 176 с.
8. Вдович С. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в естетичному вихованні молоді. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. Вип. 5. С. 203–205.
9. Вища освіта : Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. URL : <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro> (дата звернення: 17.11.2019).
10. Волкова Н. П. Технологія колективних творчих справ як засіб реалізації інтерактивної взаємодії в навчальному процесі вишу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013, Вип. 32 (85). С. 512–520.
11. Ворон О. Методологічні аспекти зростання професійного потенціалу керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 4 (80). С. 7–10.
12. Гандапас Р. І. Камасутра для оратора. Десять розділів про те, як перетворити публічний виступ на втіху. Дніпро : Моноліт, 2017. 272 с.

13. Гаркуша І. В. Тренінг як інтерактивний засіб формування риторичних умінь рекламістів у процесі фахової підготовки. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 1 (21). С. 103–107.

14. Голуб Н. Б. Ефективні методи і засоби навчання риторики майбутніх учителів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2008. Вип. 25. С. 31–35.

15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

16. Гречановська О. В., Кравець Н. М. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу ВНЗ. URL : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17640/2013.pdf?sequence=3>. (дата звернення: 15.12.2019).

17. Грицаєнко Л. М. Формування риторичної особистості майбутнього педагога в курсі «Риторика і мистецтво презентації». *Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя*. 2015. С. 29–32.

18. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навч. посіб. / за ред. Гуревича Р. С. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.

19. Дворник М. С. Психологічні мобільні додатки: можливості подолання травми. URL : https://lib.iitta.gov.ua/708583/1/2%20Психологічні_мобільні_додатки.pdf. (дата звернення: 14.11.2018).

20. Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Підготовка студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Університет імені Альфреда Нобеля, Дніпро, 2018. 358 с.

21. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

22. Залюбівська О. Б. Використання дистанційних технологій навчання в процесі формування риторичної культури як складової педагогічної майстерності майбутніх викладачів технічного ВНЗ. *Вісник ВПШ*. 2011. № 2. С. 177–182.

23. Залюбівська О. Б. Інтерактивна технологія формування риторичної культури майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. № 5. С. 105–113.

24. Залюбівська О. Б. Педагогічна модель формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер». Вип. 39. 2014. С. 214–219.

25. Зархін М. Львів – глобальне місто. URL : https://zbruc.eu/node/86498?fbclid=IwAR2i5N4qDv5PxuVyCitg29akx9_LdsbQT1nP_STsuAeYVMaWXVOMU4-APio (дата звернення: 15.11.2019).

26. Знаменская С. В. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ставроп. гос. ун-т. Ставрополь, 2004. 210 с.

27. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія / А. М. Гуржій, Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія та ін. ; за ред. Гуржія А. М. У 2 частинах. Ч. 1. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 412 с.

28. Каніболоцька Л. В. Педагогічні умови формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 101–106.

29. Карп'юк О. Д. Європейське Мовне портфоліо : метод. посібник. Тернопіль : Лібра Терра, 2008. 112 с.

30. Карплюк С. О. Досвід Ривіна-Дяченка у проектуванні методики взаємонавчання. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. № 43. С. 121–125.

31. Керик О. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Молодь і ринок*. № 2 (121). 2015. С. 136–140.

32. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

33. Котковець А. Л. Застосування ситуативно-рольових ігор в рамках інтегрованого підходу до вивчення іноземної мови. *Сучасні тенденції викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 квітня 2015 р. Київ : НТУУ «КПІ». С. 54–57.

34. Котковець А. Л. Проблемно-ситуативний метод навчання іноземної мови професійного спрямування. URL : <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1062>. (дата звернення: 22.01.2018).

35. Кремень В. Г. Інформаційне середовище – криза культури чи нове буття? *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. Вип. 5. С. 3–9.

36. Куньч З., Вознюк Г. Культура мовлення як невід’ємний аспект курсу риторики для аспірантів. *Інформація, комунікація, суспільство 2017* : матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. ICS-2017, смт. Славське, 18–20 травня 2017р. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017.

37. Кучерук О. А. Сучасні технології навчання мови як методична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 6. С. 17–21.

38. Кушнір Р. О. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодувати стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 258 с.

39. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія. Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.

40. Литвин А. В. Проблеми медіаосвіти у професійно-технічних навчальних закладах. *Психолого-педагогічні аспекти діяльності педагога ПТНЗ в процесі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців* : матеріали обл. круглого столу. Львів, НМЦ ПТО. 2012. С. 20–24.

41. Литвин А. В., Литвин О. Г. Медіа-освіта: використання мультимедіа у професійній підготовці фахівців. *Директор школи*. 2010. № 21 (597). С. 1, 3–5.

42. Моркотун С. Б. Дослідження спрямованості змісту професійної підготовки студентів магістратури на проведення презентації в

академічній сфері. *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2011. № 13 (224). С. 185–191.

43. Нищета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Херсонський державний університет. Херсон, 2018. 522 с.

44. Нищета В. Проектний підхід у загальноосвітній риторичній освіті. *Вісник Львівського університету*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. Вип. 50. С. 281–287.

45. Нігаметзянова К. Р. Використання методу ситуативного моделювання на заняттях з іноземної мови професійного спілкування. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків, 2018. Вип. 59. С. 67-75.

46. Онопрієнко М. В. Феномен когнітивної науки і технології. *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер. : Філософія. Культурологія. 2011. № 1. С. 68–72.

47. Організація та проведення занять за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case-study) : метод. рек. / [уклад. : М. М. Білінська, В. М. Сороко, О. С. Бурба ; наук. ред. Ю. В. Ковбасюка]. Київ : НАДУ, 2015. 64 с.

48. П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 1. С. 98–102.

49. Певрушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 19 с.

50. Пентиліук М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 8–19.

51. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті : навч. посіб. / за заг. ред. С. П. Бондар. Рівне : Тетіс, 2003. 200 с.

52. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А. С. К., 2007. 144 с.

53. Посібник для фахівців з навчання дорослих / ред. Т. Урдзе (Toms Urdze) ; DVV. International в Україні. Київ : ТОВ «Контекст Україна», 2016. 84 с.

54. Практикум з риторики : методичні вказівки до виконання вправ та завдань з дисципліни «Основи риторики» для студентів спеціальності 7.050201 та магістрів усіх спеціальностей. /Уклад. О.Б. Залюбівська. Вінниця: ВНТУ, 2007. 71 с.

55. Радзімовська О.В. Психологічний тренінг з розвитку професійної ідентичності як засіб професійно – творчого становлення педагога. URL : http://lib.iitta.gov.ua/3472/1/Психологічний_тренінг_з_розв.ПІ_як_засіб_п_професійно-творчого_становлення_педагога_.pdf (дата звернення: 11.03.2020 р.).

56. Риторичний практикум : навч. посібник / З. Й. Куньч, Г. П. Городиловська, Я. Б. Турчин, О. Г. Литвин, Л. В. Харчук, Н. І. Голубінка Т. Я Конівіцька, І. Б. Ментинська. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 199 с.

57. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога : учеб. пособие : в 2 кн. : Кн. 2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. 4-е изд. Москва : Юрайт, 2012. 480 с.

58. Роум Д. Говори та показуй. Мистецтво створювати надзвичайні презентації. Харків : Віват, 2017. 272 с.

59. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. Львів : Край, 2015. 344 с.

60. Руденко Л. А., Матійків І. М. Основи психології професійного спілкування (для ПТНЗ сфери обслуговування) : навчально-методичний посібник. Львів, 2008. 120 с.

61. Руденко Ю. Використання методу «кейс-стаді» в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2294/1/Vykorystannya%20metodu%20,,kejs-stadi”%20v%20rozvytku%20uvyraznennya%20movlennya%20majbutnix%20vuxovateliv.pdf>. (дата звернення: 26.05.2019).

62. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Москва : Народное образование, 1998. 256 с.

63. Серета Н. В. Основи риторики для бізнес-лідерів: ефективний публічний виступ : навч. посібн. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

64. Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5–7 класів (дидактичний інструментарій). *Українська мова і література в школі*. Київ, 2014. № 8. С. 8–15.

65. Симакова Е. С. Риторическая компетенция в профессиональной подготовке педагога. *Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина*. 2007. № 17. С. 40–50.

66. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

67. Словник термінів і понять з риторики / Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Львів, 2016. 140 с.

68. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

69. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика : учеб. пособ.. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 608 с.

70. Ткаченко Л. П. Реалізація інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення курсу риторики. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 53. С. 92–102.

71. Ткачук Т. Л. Тренінг як засіб оптимізації взаємодії між студентами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4. С. 101–104.

72. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. М.: Издательский центр "Академия", 2013. 576 с., <http://gra.cfuv.ru/courses/os-ped-mast>

73. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 250 с.

74. Феррацці К. Ніколи не їжте наодинці та інші секрети успіху завдяки широкому колу знайомств. Харків. 2018. 350 с.

75. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 490 с.

76. Черпак О. Когнітивно-комунікативний метод навчання іноземної мови у ВНЗ. URL : http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/olga_cherpak_stattya.pdf. (дата звернення: 12.09.2019).

77. Шевченко О. А. Інноваційні методи розвитку професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти. *Розвиток сучасної природничо-математичної освіти: реалії, проблеми якості, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 21–28 жовтня 2013 р. №4 (14). URL : http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip14.html. (дата звернення: 14.03.2019).

78. Gallo C. The storyteller's secret. Pan Books. 2018. 288 p

79. Jutkowitz A. The Strategic Storyteller: Content Marketing in the Age of the Educated Consumer. Wiley. 2017. 176 p.

80. Roam D. Show and Tell: How Everybody Can Make Extraordinary Presentations. Portfolio. Penguin, a member of Penguin Group (USA) LLC. 2014. 272 p.

81. TED ideas worth spreading. URL: <https://www.ted.com/> (дата звернення: 07.05.2019).

82. Ted-Ed Clubs. URL: <https://ed.ted.com/> (дата звернення: 07.05.2019).

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ	
1. Особливості методики формування риторичної компетентності	6
2. Колективне навчання для розвитку риторичних знань, умінь і навичок.....	16
3. Кооперативне навчання у риторичній підготовці.....	21
4. Тренінгове навчання як основа розвитку риторичних вмінь та навичок.....	24
5. Професійно-ситуативне навчання риторики у підготовці психологів	31
6. Педагогічні технології для формування риторичної особистості	35
7. Інформаційно-комунікаційні технології у риторичній підготовці	40
II. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ (прикладі ефективних методів)	
1. Методи колективного навчання	47
2. Методи кооперативного навчання	65
3. Методи тренінгового навчання	77
4. Методи професійно ситуативного навчання	91
Висновки.....	97
ДОДАТКИ	
Додаток 1. Конкурс ораторів	98
Додаток 2. Теми публічних виступів	102
Додаток 3. Схема аналізу промови та публічного виступу	106
Додаток 4. Тести	108
Додаток 5. Тематичний план вибіркової дисципліни для студентів-магістрів «Риторична майстерність практичного психолога»	120
Додаток 6. Тематичний план роботи ораторського гуртка «Риторична майстерня»	122
ЛІТЕРАТУРА	123

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Т.Я. Конівіцька

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

навчальний посібник для студентів-психологів

Підписано до друку 27.08.2019 р. Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 7,76.

Наклад 100. Зам. 154.

ЛДУ БЖД, 79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35

